

Közig. birsdgl. könyvtár

1250

86674

KIRÁLY JÁNOS
Magyar alkotmány
és történet

7393.

3937

11330

03311

14641

ELTE-JOG

9172/93.

340
1647

KÉZI

~~Lothar~~

ny. tanácsnok

Lothar

Rex Visigothorum.

-- Elisabetha

Regina Hungarorum

Cije to koň? Ki-e' is a ló?

Kendi Juctoph.

Az unatkozó emberek firkálnak!

Tanulni kell barátnak,
nem firkálni!! Így nem lesz belőled
doctor iuris!

B 6677

MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A NYUGAT-EURÓPAI
JOGFEJLŐDÉSRE.

IRTA
KIRÁLY JÁNOS.

I. KÖTET.

I. BEVEZETŐ RÉSZ :

A NYUGATI ALKOTMÁNY- ÉS JOGFEJLŐDÉS A KEZDŐ KÖZÉPKORBAN.

II. MAGYAR ALKOTMÁNYTÖRTÉNET A KÖZÉPKORBAN.

1908

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
BUDAPEST, IV. VERES PÁLNÉ-UTCA 16.

MMUNKÁSDZSALMI
INTÉZ. KÖNYVTÁRA

ELTE Állam- és Jogtud. Kar
rakt. sz. MJ 11767
lelt. sz. 49 873
1979 SEP 12

HUNGARIA KÖNYVNYOMDA BUDAPEST.

ELŐSZÓ.

Egyetemünkön az Európai- és a Magyar alkotmány- és jogtörténet az 1905—1906. tanév végéig mint két külön tanszak adott elő. A hallgatóság nagy száma tette szükséggé, hogy ez a két szaktanár között megoszolják. Ezen körülmény volt egyik oka annak, hogy a két tanszagnak *egyesítése* tervbe vétetett. Több évi tanácskozás után a jog- és államtudományi karnak kiküldött bizottsága javasolta az egyesítést, de olyképpen, hogy a Magyar alkotmány- és jogtörténet bevezetéseként tárgyalassék az európai alkotmány- és jogtörténet az 1000-ik évig — tehát körülbelül a Magyarok itteni honfoglalásáig — a Magyar alkotmány- és jogtörténet pedig tárgyalassék folytatólag az európai intézményekre való tekintettel. A jog- és államtudományi kar a tanszabadságot tartván szem előtt, nem kívánta az egyesítésnél a most érintett kereteket a tanárok részére megszabni, de kívánta, hogy a két szaktanár az egyesített két alkotmány- és jogtörténeten kívül a vezető európai nemzetek alkotmány- és jogtörténetét és a főbb európai ide vágó intézményeket speciál collegiumokban tárgyalja. A tanács a kiküldött bizottság majoritásának álláspontját fogadta el. Kívánta, hogy a keretek, a melyek között a két egyesített tanszak tárgyalatik — meg legyenek határozva. Lukács vallás- és közoktatási miniszter úr 1906. évi február 13-án kelt rendeletével azonban a jog- és államtudományi kar javaslatát tette magáévá. A két tanszak *egyesített* «Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugateurópai jogfejlődésre» czim alatt. Az egyesített két tanszagnak belső berendezése a tanszabadság alapján a szaktanárookra bízott. Köteleztettek a tanárok a főcollegiumon kívül az európai alkotmány- és jogtörténetből speciál collegiumokat tartani.

A jog- és államtudományi kar bizottságának majoritását és az egyetemi tanácsot, akkor a midőn az egyesített két tanszagnak kereteit kívánta meghatározni, mindenesetre azon cél vezérelte, hogy az *egyesített* tanszakban az *egyesítés* után annak *előbbi alkotó elemeit képezett két tudománynak mindegyike maradandólag a jövőre nézve is biztosítva legyen.*

Minthogy az egyesítés a tanszabadság alapján a szaktanárookra bízott, szükségesnek tartottam a hallgatók kezére előadási vezérfonalat és tankönyvet bocsájtani — annál is inkább, mert a ma-

gam részéről az egyesítés kérdésében a keretek meghatározásának álláspontját foglaltam el és előadásaimat a tanszabadság alapján szintén ezen keretek között tartom meg. Ez volt tehát főoka jelen munka kiadásának. A rendszert illetőleg a munka a jog- és államtudományi kar kiküldött bizottsága majoritásának és az egyetemi tanácsnak álláspontján áll. Ezért tárgyalatik a bevezető részben az európai alkotmány- és jogtörténet az 1000-ik évig külön. A munkának egy része az egyetemi előadások szövegéből indul. Itt természetesen az irodalom szolgált egyrészt alapul, más részek közvetlenül a forrásokból vannak feldolgozva.

A könyv keletkezésének módja, annak célja, terjedelme is okozták azt, hogy a források a szöveg alatt egyes részeiben nem idéztettek. Itt azonban a szövegben van hivatkozás az irodalomra — a mely különben, legalább nagyjában az irodalmi fejezetben is fel van említve. A nyugati jogfejlődésre nézve a többiek között utalok ezen helyen is különösen *Schröderre*, *Amirára*, *Girkére*, *Brunnerre* (a «Bevezető rész» jogtörténetében) és *Gneistra*. A magyar írók közül kegyelettel emlékezem meg ezen helyen *Wenczel Gusztávról* és különösen *Hajnik Imréről*, kik alapvető buvárkodásaik és sok jeles szakmunkáik folytán a jogtörténeti irodalom alapjait vetették meg. Az utóbbinak számos monografiáit kellőképpen használtam fel ezen munka megírásánál. Minthogy a rendszer tekintetében Timon Ákos igen tisztelt collegám felfogásától eltértek — annak munkáját fel nem használtam s így azt mint jogtörténelmi irodalmunk felette örvendetes jelenségét ezen helyen emelem ki. De felhasználtam a régiebbek közül a *Kovachichok*, *Krajner*, *Bartal*, *Ladányi* munkáit, az újabbak közül *Kossutányi* «Magyar alkotmány- és jogtörténetét» és *Zsindelynek* «Alkotmánytörténetét az Anjouk és Zsigmond alatt», továbbá *Knauz*, *Fraknói*, *Pesty*, *Pauler*, *Kollányi*, *Thallóczy*, *Fehérpathaky*, *Békefi*, *Marczali*, *Szádeczky*, *Karácsonyi*, *Csánki* stb. szakbavágó alapvető munkáit — a fiatalabbak közül pedig figyelemmel voltam Illés és Schiller (az utóbbinak «Az örökös főrendiség eredete» című) monografiáira is. A munka nagyobb terjedelemre növekedett feldolgozás közben, mint arra eleinte számítottam. Ezért a jelen kötet I-ső kötetként szerepel. A középkori harmadik korszakból hiányzik még ebből a «Pénzügyi szervezet», az «Egyház», «A melléktartományok» alkotmánytörténeti fejlődése. Hiányzik még az «Ujkor alkotmánytörténete» és általában a «Jogtörténeti» rész. Ezek esetleg egy második — ámbár előreláthatólag csekélyebb terjedelmű kötetben fognak megjelenni.

Budapest, 1908. évi augusztus hóban.

Király János.

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. FEJEZET.

Bevezető tanok.

	Lap
1. §. Általános jellemzés	1—9
2. §. Az alkotmány- és jogtörténet fogalma.	
a) Tudomány	9—10
b) A társadalom, állam és a jog fogalma	10—12
c) Történelem	12—14
3. §. A forrástan.	
A) A jogkeletkezési források.	
1. A szokásjog	14
2. A privilegium	15
3. A törvényi jog	16
4. Rendeleti jog	16—18
B) A megismerési források.	
1. Jogi szabványok, egyszerű feljegyzések, jogkönyvek, jogi közmondások	18—19
2. Formulák, földkönyvek és okmányok	19—21
4. §. Segédeszközök és segédtudományok.	
1. Az okmánytan, pecséttan, czimertan. Az okmánytan keletkezése	21—28
5. §. A Diplomatika és jogtörténelem irodalma	28—31
6. §. A jogtörténet módszere	31—32
7. §. Korszaki beosztás	33—35

II. FEJEZET.

A keleti jogfejlődés.

1. §. A Theokratia	35—36
2. §. A kasztrendszer	36—37
3. §. Az ó-zsidó állam	37—38
4. §. A theokratia hatása és főjellembonása	39—41

III. FEJEZET.

A hellén és római államélet rövid jellemzése.

	Lap
1. §. A hellén államélet	41—43
2. §. A római állam- és jogélet	44

ELSŐ KÖNYV.

A nyugat-európai alkotmány- és jogfejlődés a kezdő középkorban.

ELSŐ RÉSZ.

A kezdő középkor alkotmányfejlődése.

I. FEJEZET.

Az államok kialakulása.

1. §. Általában	47—48
2. §. A volt római birodalom területén keletkezett és abba beleolvadt államok	48—50
3. §. A Frank birodalom kialakulása. Az Angolszász uralom keletkezése	50—58
4. §. A Frank birodalom továbbfejlődése.	
A) A Frank birodalom Nagy Károlyig. Az egyházi állam kialakulása és az állam és egyház közötti viszony	58—63
B) A Frank birodalom Nagy Károly alatt. Papi királyság	64—68
C) A Frank birodalom Nagy Károly után. Az állam és egyház különválásának korszaka	68—74
D) A Frank birodalom széteszlása. Az Isten-állam és a Hyerokratia kifejlődése	74—79

II. FEJEZET.

A nyugati államokról a tulajdonképpeni középkor elején.

1. §. Franciaország	79—80
2. §. Németország	80—81
3. §. A két Burgundia. Olaszország és Hispánia. Anglia meg- alapítása	81—82

III. FEJEZET.

Európa északi részei	82—83
----------------------	-------

IV. FEJEZET.

Európa keleti részén kialakult államokról.

	Lap
1. §. A Byzanci császárság	83
2. §. A Hunok. Bolgárok. Kozárok és Avarok	84
3. §. A Szlávok. Az Oroszok. A Magyarok	85

V. FEJEZET.

A nyugati államok alkotmányfejlődése.

1. §. Általában	86
2. §. A hűbériség keletkezése és alkotmánytani jelentősége	86—89
3. §. A törzsszervezet kora általában	89—90
4. §. A germánok ősi alkotmánya.	
A) Általános jellegzés, gazdasági és műveltségi viszonyok	90—91
B) A törzsszervezet, törzsi gyűlések	91—95
C) A század. A papok. A fűst. A herceg	95—99
D) A népkirályság	99—104
E) A rendi szervezet	104—109
F) A merő törzsszervezet földviszonyai	109—114
G) A hadi szervezet az összervezet korában	114
5. §. Az alkotmány fejlődése a frank korszakban.	
A) A királyság	115—123
B) A központi közigazgatás szervei	123—125
C) A vidéki közigazgatás szervei	125—128
D) A Gráf	128—129
E) A missusok. A Pfalzgráf. A Markgráf	129—131
F) A vidéki bíráskodás és annak szervei	131
G) Igazgatás és igazságszolgáltatás immunis területeken	131—133
H) A királyi kormányzat egyes ágai	133—137
I) A törvényhozás a frank korszakban	137—139
K) A rendi szervezet átalakulása	140—145
6. §. Az Angolszász alkotmány fejlődése (általában)	145—146
A) Az Angolszász központi királyi hatalom	146—150
B) A vidéki közigazgatási szervezet az Angolszász korszakban	151—154
C) A rendi szervezet az Angolszász korszakban	155—156
7. §. A Szláv ősalkotmány	157

MÁSODIK RÉSZ.

A kezdő középkor jogtörténete.

I. FEJEZET.

A nyugat-európai jogélet jellemzése, forrásai.

1. §. Bevezetés	158—162
-----------------	---------

I. A római jog csoportja.

Lap

2. §. Leges Romanae	162—163
---------------------	---------

II. A germán jog vidéke.

3. §. A népjog és a királyi jog	163—164
4. §. Az írott jogok keletkezése	165—166
5. §. A népjogi körök.	
a) A Frank népjog köre	166—167
b) A Swév népjogok köre	167
c) A Swévogóth népjogok köre	167—168
d) A Szász népjogok köre	168—170
6. §. A királyi jog	171—172
7. §. Okmányok, formula-gyűjtemények. Privilegiumok	172—174

III-ik jogkör. Az egyházjog.

8. §. Az egyházjog kifejlődése	175—177
9. §. Az egyháznak befolyása a nyugat-európai jogéletre	177—180

II. FEJEZET.

A keleti jogforrások	181—183
----------------------	---------

III. FEJEZET.

A jogtörténet tárgyalása.

I. Magánjog.

1. §. A jogképesség	183—187
---------------------	---------

A) Családi jog.

1. §. Bevezetés	187—189
2-3. §. Házassági jog. Az egyház befolyása a házasságkötésre	189—197
4. §. A házassági vagyoni jog	197—200
5. §. Az atyai mundium	200—202
6. §. A házasságon kívül született gyermekek jogállása	202
7. §. A gyámi mundium	203—206
8. §. A rokonság	206—208

B) A dologi jog.

1. §. A Gewere általában	209—211
2. §. A dologbeli jogok egyes fajtái	211—216
3. §. A bérviszonyok. A hűbéri viszony	217—223
4. §. A zálogjog	223—227

C) Az örökjog.

Lap

1. §. Az örökjog alapja. Halotti rész. A hagyaték birtokba vétele. Örökösödési rend	227—229
2. §. A várományosi jog és a halálra szóló rendelkezések	230—233

D) A kötelmi jog.

1. §. Általában	233—234
2. §. A fizetés	234—235
3. §. A rendeletre és bemutatóra szóló papírok keletkezése	235—238
4. §. Szavatosság, kezesség, adóssági fogság. Járadékvásár	238—242

II. A perjog.

1. §. A bírósági szervezet	242—248
2. §. A per általános jellegzése. A magánhaszon és ennek meggátlása. A per alakítása. Az ebben bekövetkezett alakulások	248—250
3. §. Idézés. Mannitio. Bannitio	250—251
4. §. Makacssági eljárás. Igazolás	252
5. §. A per lefolyása az idézés után. A bizonyítás. Bizonyítási eszközök	252—253
6. §. Az eskü	253—256
7. §. A bajvivás	256—259
8. §. Az istenítéletek	259—261
9. §. Tanukkal való bizonyítás	261—262
10. §. Az okmányok általi bizonyítás	262—263
11. §. A végrehajtás	263—264

III. Büntető jog.

Anyagi jog.

I. Általános tanok.

1. §. Általános jellegzés. A béke és annak elvesztése	265—266
2. §. A magánharc és a Compositio	267—268
3. §. A halálos büntetés kiszabása és a menedékjog — Asylum	268—270
4. §. A büntetendő cselekmények és azok beszámítása. Kísérlet, kísérleti büntetett	270—271

II. Az egyes büntetendő cselekmények és büntetéseik.

5. §. Az ember élete és testi épsége ellen elkövetett bűncselekmények.	
a) A gyilkosság és emberölés	273
b) A testi épség ellen elkövetett büntetendő cselekmények	274—275

	Lap
6. §. A vagyon ellen elkövetett büntetendő cselekmények	275—276
7. §. Erőszakos kiadások	276—277
8. §. A gyújtogatás	277—278
9. §. A házasságtörés	278
10. §. A nőrablás	278
11. §. A becsületsértés	279
12. §. A bűbájosság. A magzatelhajtás	279—280
13. §. A hamis eskü	280
14. §. A politikai bűntettek	280—281

Alaki jog.

A büntető eljárás	281—285
-------------------	---------

MÁSODIK KÖNYV.

Magyar alkotmány- és jogtörténet.

Alkotmánytörténelmi rész.

BEVEZETÉS.

Korszaki beosztás	289—293
-------------------	---------

I. Az őszállamszervezet kora.

1. §. Források	293—294
2. §. A merő törzsszervezet Lebédiában és Atelközben. A vérszerződés és a honalapítás okai	294—297
3. §. A honfoglalás	298—299
4. §. Az ősmagyar műveltségi állapotok	299—302
5. §. A hadügy	303—304
6. §. Az ősi államszervezet	304—306
7. §. A vezér, a fejedelem, a tiszttviselők	306—307
8. §. Az ősi állami birtokrend	309—312
9. §. A rendi szervezet	
10. §. A bírósági szervezet. Büntetendő cselekmények. Magánjogi perek	313—314
11. §. A szövetség és alávetett népek	314—116
12. §. A törzsszervezet felbomlása	316—320
13. §. A Szt.-István-féle államszervezet előzményei	320—323
14. §. A királyi hatalom	323—325

II. A Szt.-István-féle államszervezet kora.

I. FEJEZET.

Bevezető rész.

	Lap
1. §. Általános jellemzés	326—327
2. §. Jogforrások	327—337

II. FEJEZET.

A királyi hatalom.

1. §. A királyi hatalom tartalma	337—340
2. §. A királyi hatalom jellege	340—341
3. §. A királyi szék betöltése, a koronázás	341—351
4. §. A királyi hatalom korlátozása, a királyi hercegség, az ifjabb királyság intézménye	351—358
5. §. A királyi hatalomnak alkotmányszerű korlátozása	358—361

III. FEJEZET.

A végrehajtó hatalom és a bíraskodás.

A) A központi igazgatás, a központi és innen a vidékre kiágazó igazságszolgáltatás.

1. §. A királyi udvar, a központi kormányzás	362—365
2. §. A központi igazságszolgáltatás	365—368
3. §. A királyi kancellária	368—371
4. §. A tárnokmester	372
5. §. Királyi személyes bíraskodás a vidéken. Királyi utazó bíróság. Székesfehérvári napok. A nádor mint missus. Synodális bíróság	372—377
6. §. A nádori Curia, az alnádor	377—378
7. §. A nádor jogállása egyébként	378—379

B) A vidéki kormányzat és az evvel kapcsolatos igazságszolgáltatás.

1. §. A várszervezet és a vármegyéről általában	379—384
2. §. A várszolgálat és a várföldek	385—387
3. §. A vidéki kormányzat közegei	387—394
4. §. A várszervezet megszűnte és az autonom vármegye	395—399

	Lap
5. §. A városok keletkezése. Városi szervezet...	399—411
6. §. A földesuri hatóság...	411—414
7. §. A kiváltságolt nemzetiségek...	414—416

IV. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom kialakulása.

1. §. A törvényhozási hatalom megoszlása és a székesfehérvári törvényt napok...	416—421
---	---------

V. FEJEZET.

A rendi szervezet.

1. §. A rendi szervezet és a földviszonyok. A nemesi rend	421—427
2. §. A közjogilag nem szabadok	427—431
3. §. A szolgálóosztály	431—436
4. §. A rendi viszonyok átváltozása	436—439
5. §. A magánjogilag szabadok osztályának átalakulása	439—440
6. §. A zsidókról és izmaelitákról	440—443

VI. FEJEZET.

A hadügy	444—446
----------	---------

VII. FEJEZET.

A pénzügy	447—452
-----------	---------

VIII. FEJEZET.

Az egyház	452—464
-----------	---------

IX. FEJEZET.

A melléktartományok.

1. §. Erdély	465—468
2. §. Horvát-Tótország, Dalmátia	468—472
3. §. A hűbéres tartományok és a végvidéki bánóságok	472

III. A szent korona közjogi jelentőségéhez fűződő állami szervezet kora.

Általános jellemzés. Alkorszakok	473—476
----------------------------------	---------

ELSŐ ALKORSZAK.

A középkor utolsó szaka. A XIV. és XV. század.
A XXVI-ik századnak a mohácsi vészig terjedő szaka.

A szt. korona közjogi fogalmának és az ehhez fűződő alkotmányjogi intézmények kifejlődésének korszaka.

I. FEJEZET.

	Lap
1. §. A nyugati alkotmány- és közviszonyoknak általános jellemzése	477—482
2. §. A források	482—488

II. FEJEZET.

A királyi hatalom.

1. §. A királyi hatalom tartalma	489—490
2. §. A királyi hatalom jellege	491—499
3. §. A királyi szék betöltése és a koronázás	499—506
4. §. A koronázási szertartás	507—511
5. §. A királyi eskü és a királyi hitlevél	511—514
6. §. A koronázási cselekmény egyéb mozzanatai	514
7. §. A királyné megkoronázása	515
8. §. A koronázási jelvények és a korona őrzése	515—518

III. FEJEZET.

A végrehajtási hatalom és a bíraskodás.

A) A központi kormányzat és a központi és innen a vidékre kiterjedő királyi igazságszolgáltatás.

1. §. A királyi udvar, a központi kormányzás	518—529
2. §. A királyi kancellária	529—532
3. §. A királyi legszemélyesebb igazságszolgáltatás a központban és az ebből keletkezett további bíraskodási szervek	533—539
4. §. A központi királyi bíróságok szervezete. A királyi tábla kifejlődése. Szervezete és hatásköre. Fellebbviteli bíróságok. Az egyes nagybírák. Személynőki szék	539—546
5. §. A királyi és nádori bíraskodás a vidéken	546—548
6. §. Felsőbb központi bíróságok	548—552

B) A vidéki igazgatás és biráskodás.

	Lap
1. §. A vármegyék	552—559
2. §. A városok	559—563
3. §. A földesúri immunitások	564—567
4. §. A kiváltságolt nemzetiségek	568—572

IV. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom.

1. §. A nemességnek az országgyűlésen való megjelenési módja. A királyi meghívók	572—578
2. §. A törvények megalkotása, különböző fajtái, a kihirdetés, szentesítés és külső alakjuk	578—580
3. §. Az országgyűlés elemei, az országgyűlés helye, a tárgya- lások módja	580—583

V. FEJEZET.

A rendi szervezet.

1. §. A nemesi rend	583—610
2. §. A magánjogilag szabadok általában. A városi polgárok	610—612
3. §. Az alsóbb néposztályok	612—622
4. §. A zsidók	622—627

VI. FEJEZET.

A hadügy.

1. §. Általában	627—637
2. §. A királyi hadseregnek viszonya a derékhadhoz. A királyi sereg banderialis részei. A banderiumok alkotó elemei	637—639
3. §. A banderiumok vezetésének joga. A hadsereg fölötti királyi fővezérlet. A hadbahívás joga. A végvidékek meg- erősítése mint királyi kötelesség	639—643
4. §. A királyi hadsereg banderialis részéről különösen. A) A király és királyné banderiuma	643—647
B) A főtiszt banderiumok	647—660
C) A királyi és a főtiszt banderiumok kiegészítésének egyéb módja. A castellanatusok. A királyi és főtiszt banderiumok eltartása	660—667
D) Fegyvernemek	667—680
E) A praelatusok banderiumai	681—685

	Lap
F) A városok	685—687
G) A szepesi tiz lándzsások. A szepesi szászok	687—693
H) Az erdélyi szászok és a székelyek	693—697
I) A Jászok és a Kunok	697
5. §. A derékhad	697—713
6. §. A vízi haderő. A) A dunai haderő	713—717
B) A tengeri haderő	718—722

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. FEJEZET.

Bevezető tanok.

1. §. Általános jellemzés.

Ha a jogtörténetet általános szempontból vizsgáljuk, olyan nagy vonások és változások fognak feltűnni, melyek alapját képeztek azon állapotoknak és viszonyoknak, a melyek a középkorból kiindulva az egész európai társadalom fejlődésének adtak határozott irányt.

Midőn a kezdő középkor fejlődésének egyes mozzanataira figyelünk, azok kellő átértése végett vissza kell térnünk azon európai állapotok vizsgálódására, melyek ezen korszakot megelőzték. A mérvadó irányoknak alapjait kutatva megakad szemünk a világparancsoló Rómán. Ennek romjain épült fel lassú fejlődéssel, különböző társadalmi és erkölcsi tényezőknek együttes befolyásával, az új, — középkori európai társadalom.

Rómának sorsa tette lehetővé azt, hogy Európának társadalma megújuljon. Midőn a régi Rómában lábrakapott despotismus már nem volt alkalmas arra, hogy az akkoriban ismert világot vas-karjaival átölje és bekövetkezett a lankadás és elsatnyulás korszaka: egy új nép szerepel a nyugaton, mely képes volt arra, hogy a mindenható Rómával, saját előnyére sikeresen szembeszálljon. Csakis azért volt ez lehetséges, mert az államnak belső szervezete már korhadt volt akkor, a midőn Róma még külső látszatra Nyugat-Európának parancsoló hatalma lehetett. Ezen hatalom

azonban csak a belső gyöngeséget takargatta. Már ekkor behatoltak az ókor mindenhatónak képzelt óriási államtestébe idegen elemek, a melyek lassan erjesztve előkészítették a hatalmas nyugati birodalomnak bukását.

Egyes népek, leginkább a Germánok, eleinte csak mint „foederati ac hospites” jutottak Rómával kapcsolatba. Rómának sikerült ezeket a birodalomhoz saját céljainak felhasználásával — csatolni. A belső viszonyok korhadtsága folytán azonban bekövetkezik, hogy ezen „foederati ac hospites” mindinkább elválnak az államtól.

Végre is csak egy, magában véve kisebb jelentőségűnek látszó politikai mozgalom kellett ahhoz, hogy 476-ban a Nyugat-Római birodalom megszűnjék.

Ezen most említett évtől kezdve számítjuk a középkort. A következményeiben nagyjelentőségű említett esemény okozta tulajdonképen a nyugat-európai társadalomnak újonnan való keletkezését.

Rómának bukása után az életerős, a Rómaiak szemében barbár népnek tartott Germánok bomlasztották szét Rómának államtestét. Egy részét a provinciáknak meghódították. Sajátlagos individualistikus felfogásukkal államokat alkottak, melyek azonban nem voltak egységesek, hanem egyes kisebb-nagyobb csoportokból, törzsekből alakultak törzsi államokká. Ezek egymás mellett éltek kezdetleges állami életüket. Természetes, hogy eleinte, a vándorlás idejében, pusztán mint mozgó államok szerepelhettek. Ezen törzsi államoknak állandó letelepedési helyük még nem volt. A családokból és a hadrendi beosztásból kiindulva keletkezik a törzseknek politikai egyesülése, mely az állami életnek sajátlagos szervezetét, a törzsi szervezetet alakítja ki. Ezen törzsi szervezet az egész kezdő középkornak adja meg a maga felismerhető sajátlagos jellegét.

A törzsi szervezet a maga jellegzetes felfogásával, gondolkodásával, — mely a legszorosabb kapcsolatban van az individualizmussal, — az önuralomra való törekvéssel kapcsolatban érvényesül. Az individualizmus, az egyéni erőt véve támaszul, azon törekvést képviseli, hogy egyéni uralom keletkezzék. Természetes, hogy ezen törekvés ellentétbe jutott az állami életnek közjogi irányával, mely az egyes törzsi államokban érvényesült. Az individualistikus

irány az egyes törzsi államoknak egyesítését is megakadályozta, sőt gátját képezi az új nyugati társadalom kialakulásának akkor, ha Róma nem lépett volna fel másodszer a világtörténelem sorompóin.

Az állami életet szétfálasztó és az egységet veszélyeztető individualizmussal szemben szükség volt olyan irányra, mely evvel ellentétes — olyan hatalom, mely egyúttal erkölcsi támasz is és ezen tulajdonságainál fogva képes a széthúzó törekvéseket összetartani és mint szellemi hatalom óvja meg a nyugati társadalmat a teljes szétmálástól és ennek következményeitől.

Mindezt nyújtotta a veszélyeztetett nyugatnak a keresztény Róma. Rómából indult ki a keresztény vallás, a római püspöknek azon törekvéssel kapcsolatban, hogy a primátust a többi püspökök fölött megszerezze, hogy a többi püspökségeknek aristokratikus separatizmusát megszüntesse és a nyugati egyháznak vezetőjévé legyen. Róma tehát katholizált, egyesített a szellem-erkölcsi téren.

De ezen egyesítési törekvéseknek hatása érezhető volt az európai politika terén is. Midőn a római püspök a barbár Germán államoknak katholizálásával világi támaszt nyert, egyúttal alapját vetette meg a későbbi pápai hatalomnak és a nyugati társadalom egyesítésének, katholizálásának. A Róma által nyújtott ezen szellemi kapocs nélkül nem jött volna létre a nyugati társadalom. Ezen szellemi egyesítés nélkül szétbomlott volna a barbár világ és nem lehetett volna bástyájává a nyugati műveltségnek és az egységes nyugat-európai államalkotásnak. Róma volt kiinduló pontja azon világtörténelmi eseményeknek, hogy a szétmálladozó új európai alakulások a szellemi és politikai téren egyesülhettek.

Rómának a nyugattal való egyesülése tehát megvetette alapját azon társadalmi viszonyoknak, melyek az egész középkoron át irányadók voltak és azon viszonyoknak, a melyek alapjait képezik a nyugati művelődés fejlődésének.

Amint ezen rövid vázlatból is látható, a nyugati barbár hatalom és Róma eleinte céljaik elérése tekintetében teljesen egyetértettek. A pápai hatalom a világi hatalomra szorult; ebben találta céljainak elérésére a maga támaszát. A világi hatalomnak pedig szüksége volt azon szellem-erkölcsi támaszra, amelyet az egyház nyújtott.

Ezen okból a két hatalom között, egymás fölötti előnyök elérésére célzó versengés sem létezett. Midőn azonban az egyházi

hatalom a maga céljait elérte, arra törekedett, hogy függetlenítse magát a világi hatalomtól. Ezen függetlenítésre való törekvés az egész középkornak igen nevezetes mozgalma. Kifejlődik az állami és egyházi hatalom közötti azon viszony, mely a jelzett versenytörekvésnek következménye és a mely eleinte az egyházi hatalomnak a világi hatalomtól való teljes függetlenítését, majd az egyházi hatalomnak a világi hatalom fölé való kerekedését eredményezte.

Ezen törekvésekkel a két hatalom között keletkezett éles ellentétek jártak, mely ellentéteknek csak egyes mozzanataiként szerepel az investiturai — majd később a Guelfek és Ghibellinek közötti harc.

Az állam és egyház közötti ellentéteknek állandóbb nyugvópontjává lett a reformáció, — annak befejezése után.

Ezen, ugyszólván az egész középkort betöltő mozgalom mellett már a kezdő középkor végén indul meg egy, hatásában talán még fontosabb — az individualismussal kapcsolatos irány, mely hatalmas erővel töltötte be az egész középkor gondolkodását. Hatásai pedig az egész középkori társadalomban voltak észrevehetők.

Kiindul ez a Frank birodalomból; innét terjed el egész Európába. Hatásai azonban nem mindenütt egyenlők. A nyugati közfelfogást jellemző ezen új irány a *hűbériség*. A hűbériség a maga alakíasságával, intézményeivel, áthatotta az egész álladalmi, jogi és társadalmi életet. Vasbékói közé szorította az összes életviszonyokat. A társadalmi, rendi felfogást átalakította, különös gondolkodást, közfelfogást eredményezett ép úgy, mint a hogy a hűbériséget megelőző törzsszervezet is átalakította volt a maga sajátosságával az emberiség gondolkozását.

A hűbériség legszorosabb kapcsolatban van a hadiszervezettel. A hűbériség a törzsi hadiszervezet átalakításának szükségességéből keletkezett. Midőn a hadiszervezet a szükséghez képest megváltozott, keletkezett a hűbériség. A hűbériségnek is akkor szakadt vége, midőn az annak alapját képező és általa megteremtett hadi szervezet megszűnt. Evvel kapcsolatban megszűntek mindazon viszonyok is, melyekhez a hűbériség simult. A midőn ez bekövetkezett, ismét más társadalmi felfogások keletkeznek, melyek ismét egy új iránynak adtak életet.

Amint az ó-korban a szabadság csakis az államban volt elképzelhető, a miért is ezen korszakot az álladalmi szabadság kor-

szakának nevezik, a középkorban pedig a szabadság fogalma szorosan az egyénnel van kapcsolatban, a miért is a középkor az egyéni szabadság korszaka, ez pedig az individualismussal jut érvényre: úgy a hűbériség megszűnésével ismét az előbbienektől különböző, új felfogás talál utat s mivel a szabadságot a társadalomban érvényesíti — a korszakot magát is a társadalmi szabadság korszakának mondjuk.

A hűbériségnek megszűnése kapcsolatos a szabadok társulásával, a *testületi szervezkedéssel*. Az egyén ezúttal a társadalomban érvényesülhet, szabad útja van tehát a hűbériség megszűnése után a társadalmi szabadság fejlődésének.

A *renaissance* is a legszorosabban függ össze a szabadságnak jelzett kialakulásával. A szellemi életnek ezen megújódása tölta Rómának jelentőségét harmadizben előtérbe. Azon Róma azonban, a melyből most terjednek a felfrissült eszmék, már nem volt azon Róma, a melyből a nyugati, széthuzódó államoknak egyesítése kiindult, nem volt az a keresztény Róma, hanem a régi classicus örökváros a maga szellemi tradícióival.

A régi classicus műveltségnek a tudomány, művészet és egyúttal a társadalom terén való feléledése, ismét kapcsolatban volt egy nagy európai jelentőségű mozgalommal. Ezen mozgalmat idézték elő a *keresztes háborúk*. A keresztes háborúk olyan időben indultak meg, midőn a keresztény Róma a maga hatásait minden irányban a legnagyobb mérvben éreztette, akkor a midőn a vallásos szemlélődés az emberi gondolat- és kedélyvilágot minden egyébnek kizárásával teljesen lefoglalta, midőn ennek folytán a nyugati emberiség teljességgel az ascetismus hatása alatt volt.

Ebből, a kedélyeket teljesen lefoglaló vallásos gondolkodásból indult ki az összes európai nemzeteket átható azon tevékeny buzgalom, mely a keletre irányította a közfigyelmet és a szentföld visszahódítására ösztökelte az összes keresztény művelt nyugati Európát.

A mozgalom kezdete a tulajdonképeni középkor első századába esik. A hűbériség a maga teljességében ki volt fejlődve már, de meg voltak még a Frank korszakbeli tradíciók is.

Az egyéni gondolkodást azonban a törzsi szervezet gondolatköre is befolyásolta még.

Az egyén mögött támaszként ott állott volt még a család, a «Sippe», a törzs.

Az egyénnek minden gazdasági és jogi ténykedése ezekkel volt kapcsolatos. A családi, jogi és politikai élet, a társadalmi funktiók egész sora, mind ezen kapcsolatokkal függnek össze.

Az egyén azonban ezen kötelékből kénytelen volt kilépni akkor, a midőn elhagyta az őt környező törzsek közvetlen kötelékeit, a midőn a vállalkozó szellem az egyeseket kivitte szűk othonos körükből és a szent buzgalom a keresztes hadakhoz készítette őket csatlakozni.

A keletre induló csapatok Európa különböző nemzeteiből állván össze, hadrendi beosztásuk már nem lehetett a régi családi beosztáson alapuló. Az egyesek már nem legközelebbi hozzátartozóiknak sorában harcoltak. A hadi beosztás már nem volt egyenlő a politikai beosztással sem, a mely azon környezetet alkotta, a melyben az egyén élt. Természetes, hogy az egyeseknek politikai, társadalmi és jogi megszokott környezetükből való kizökkentése más közfelfogást, más gondolkozást is eredményezett. A régi kötelékek alól történt felszabadulás folytán bekövetkezett a szellemi emancipációnak is bizonyos foka.

Ezek voltak azon befolyások, a melyek megváltoztatták a közfelfogást. Ilyen értelemben hatottak a keresztes háborúk az európai közhangulatban bekövetkezett szellemi és lelkiismeretbeli hullámozásra. Midőn az egyesek felbuzdulásuknak engedve elhagyták szoros kötelékeiket, a melyekben eddig éltek és belekerültek az idegenek csoportjába, már nem a régi kötelékek fűzték őket egymáshoz, — a családbeliek, a törzsbeliek, — hanem az együvé tartozás, — eltekintve a vallásos buzgalomtól, — a tágabb fogalmat alkotó nemzeti tudatból indult már ki. Kiindul tehát ezen mozgalmóból a nemzeti, az állami öntudat, a nemzet-állam iránti felfogás.

Eltekintve ettől, az eszmeköröknek ilyen irányban való kitágulása mellett a szentföldre való útközben és még inkább ott — a nyugat-európai ember előtt egészen új világ tárult fel.

A szentföldön az európai viszonyoktól egészen elütő viszonyok voltak. Mindezeknek tapasztalása úgy a vallás, mint a tudomány, a művészet, a kereskedelem, a harczászat terén Európáérté óriásilag hatottak. A szentföldről visszatérők teljesen új, sokkal szabadabb felfogással, bővült eszmekörrel jöttek vissza. Ezen tágult eszmekör a renaissanceval éppen sem volt ellenkező, sőt azt a haladás révén és az ottani közvetlen, a classicus világból fenmaradt adatokkal

kapcsolatban elő is segítette. A renaissance kialakulására tehát egyrészt Róma, másrészt a keresztes háborúk nyújtotta új eszmekör gyakorolt befolyást.

A renaissance ujjaszületést jelent a közfelfogás egész vonalán, a mely közfelfogás érvényesült mindenütt, a szellemi téren ép úgy s az összes közviszonyokban. A renaissancenak ilyenképpen nagy volt a befolyása a merev hűbéri felfogásnak megmáskodására is. A hűbéri felfogás lassanként elmosódott az elmékben, a midőn a szellemi ujjaszületés bekövetkezett.

A hatás igen természetesen Európa egyes országaiban különböző volt. Egyéb körülmények is belejátszottak ebbe. A római jognak felélesztése, mely szintén a renaissanceval egy időbe esett, politikailag kedvezett az egyes európai államokban lábra kapott imperialistikus felfogásnak. A római jognak receptiója, befogadása, rendesen a vonatkozó nemzeti jogoknak kiszorításával járt. A közjogi felfogást nem másította ugyan meg a receptió. Sőt pl. Franciaországban az abszolút királyi hatalomnak kialakulására tetemes és kedvező befolyást gyakorolt. A római közjog imperialistikus irányával a királyi hatalom Franciaországban elérhette azt, a mit erőszakkal soha sem érhetett volna el. Itt a példaképpen elfogadott római imperialismus segítséget nyújtott a királyi hatalomnak, a decomponált közviszonyok helyreállítását célzó törekvéseknek.

A hűbériség ugyanis Franciaországban keletkezett és itt rombolta szét a közjogi kötelékeket majdnem teljesen. Itt hatotta át a hűbériség a közviszonyokat gyökerestől. Itt következett be a hűbéri individualistikus felfogásnak gyakorlati befogadása által az állami közfelfogásnak teljes csődje. A központi hatalom teljesen szétmállott. Az egyes seigneurök uralkodói jogokat gyakoroltak saját területükön. Magának a királynak is csak annyi hatalma volt, mint a mennyit mint herceg, mint seigneur érvényesíthetett hercegi területén. A királyi suprema potestas, a királyi souverainitás Franciaország egész területére éppenséggel sem ismertetett el a többi seigneurök által. Mindama tanok tehát, melyek a római közjogban a caesar imperialistikus hatalmát hirdették, a francia király által recipiálva, a szétszúllott közjogi felfogás megerősítésére szolgáltak. Segítségére voltak ezek a királyi hatalomnak abban, hogy lassan az egész francia területre vonatkozó suprema potestast

magához vonja. Ezen törekvések tehát a hűbéri világ közepette szintén kapcsolatosak a római jognak receptiójával.

Egyrészt tehát a renaissance, másrészt pedig a római jognak receptiója a szellemi világban oly nagyfontosságú európai mozgalmak, melyek befolyást gyakoroltak az összes közviszonyok átalakulására.

Azon európai államokban, a melyekben a hűbériség nem hódított volt ilyen behatóan, természetesen a közjogi kapcsolatok helyreállítására célzó harcz nem is volt szükséges. Ezen államokban az alkotmány fejlődése a hűbériség közbeesése nélkül ott folytatódott, a hol a törzsi felfogás az egyes intézményekben véget ért, a hol a törzsi felfogás csak a királyság intézményével jutván ellentétbe, ezen ellentétek elsimulásával a monarchikus elv jutott győzelemre.

A törzsi felfogásnak átmenetele sok helyen a királyságnak alkotmányos korlátozását eredményezte, a miként ezt különösen Angliában, Magyarországon és későbbben Lengyelországban látjuk. Ilykép fejlődhetett volna közép Európa is, ha a nagy Frank birodalom hűbérileg nem alakult volna át.

Ezek fővonásokban azon európai mozgalmak, melyek a politikai és alkotmánytörténeti változásokat idézték elő. Az alkotmányjognak változásai mellett a jognak fejlődésére is kiterjesztjük figyelmünket. Mert amint a hadsereg az államot és annak nemzeti jellegét kifelé védi, úgy védi a jog azt befelé. A kultúrának minden törekvése csupán a jog védelme alatt fejlődhetik. Ezért a jog a műveltségnek legnevezetesebb tényezője. Azon tudomány pedig, mely a jognak ilyen szempontból való fejlődését kutatja — a jogtörténelem — a jog tudományos műveléséhez elkerülhetetlenül szükséges.

A jog független külső befolyásoktól, a véletlen esélyeitől s az emberi társadalom tevékenységének többi, igen nagyfontosságú jelenségeitől. A jog fejlődésében tükröződik vissza az emberi műveltségnek kialakulása leginkább. A gazdasági és ethikai szükségletek is csak a jognak védőszárnyai alatt fejlődhetnek.

A társadalmi mozzanatok egymásutánjában meg kell ítélnünk úgy azok keletkezésének, mint visszahatásainak okait is. Ezen okok megítélésénél önállóságra kell törekednünk. Minél önállóbb az ítélet, annál függetlenebb. Az önálló és független ítélet helyes-

sége attól függ, hogy milyen mérvben sajátítottuk el azon alapokat, melyektől ítéletünknek helyessége kiindul. Ezen alapok pedig műveltségünk fokával vannak kapcsolatban. A műveltségnek foka szabja meg az ítélet függetlenségének mértékét. Minél műveltebb valaki, annál függetlenebbül ítél. Minél többet kell ítéletünk megalkotása végett máshoz fordulnunk, annál többet kell pótolnunk tudásunk körében.

Tapasztalatok vezetnek a tudáshoz. A tudás mérve szabja meg ítéletünk önállóságának mérvét is. Hogy a köz- és jogviszonyoknak lényegét helyesen ítéljük meg, az ehhez szükséges tapasztalatoknak megszerzése céljából a történelemhez kell fordulnunk. A történeti mozzanatok egymásutánja visszatükrözteti azoknak mélyebben fekvő okait. A jelenleg érvényben lévő köz- és jogviszonyokat is csak azok kialakulásának okainak megismerésével érthetjük meg.

Az okok felkutatására, — a változást előidéző, és a multban fekvő mozzanatok felismerésére pedig — csak a történet tanít. A jelent is tehát csak a multnak kellő megismerésével bírálhatjuk el és érthetjük át.

2. §. Az alkotmány és jogtörténet fogalma.

Az alkotmány és jogtörténet fogalmának meghatározásánál az elemzési módszert alkalmazzuk.

Az alkotmány és jogtörténelem azon tudomány, a mely az állami és társadalmi szervezetnek korszakonkénti változását adja elő.

a) Tudomány.

A fenti meghatározásban legelőször is a tudományra hivatkozunk. Meg kell ismerkednünk tehát ennek fogalmával. A tudomány a jelenségek viszonyait kutatja. A jelenségek törvényeit állapítja meg. A jelenségek, ha öntudatunkra jutnak — ismeretek. Ismereteket tapasztalat útján lehet szerezni. Az ismeret alapja tehát a tapasztalat. Ha a tapasztalatok mibenlétét mérlegeljük, arra kell szívt vetnünk, vajjon mikép szerezhetők a tapasztalatok. Tapasztalatok érzelmeink közvetítésével öntudatunkra jutó külvilági mozzanatok. Tapasztalataink vagy egyéniek és ekkor közvetlenek, vagy átszármazottak, azaz mások által közvetítettek. Lehetnek vegyesek

is, akkor t. i. ha elkülönítve, összefüggés nélkül jutnak mint ismeretek tudomásunkra. Ezen ismeretek esetlegesek, nincs bennök semmi rendszer. Ha tapasztalataink körül megfigyelhetjük azt, hogy egyes tünetmények azonos változásokat idéznek elő, arra az eredményre jutunk, hogy vannak bizonyos örökös törvények, a melyek alapján tapasztalataink tudomásunkra jutnak. Ezen törvények alapján ismerjük tapasztalatainknak egymáshoz való viszonyát.

Ha ezen viszonyokat szándékkal idézzük elé, akkor rendszerbe öntjük tapasztalatainkat, illetőleg azoknak eredményét az ismeretet, a tudást.

Ismereteinknek rendszerbeöntésével már megkapjuk a tudomány fogalmát, amely tulajdonképpen röviden nem más, mint a jelenségeknek magyarázata, rendszerbe öntött ismeret.

A tapasztalat és ismeret eredménye a tudat és akarat. A tudat vagy egyéni, vagy a közakaratban érvényesülő tudat. Ez utóbbi esetben mint köztudat szerepel. Ha a jelenségek viszonyait a köztudatban kutatjuk, a társadalmi tudományokkal foglalkozunk, azaz olyanokkal, a melyeknek alapja a társadalmi élet, a társadalmi együttlét. A köztudat alapján való kutatás eredményével foglalkozik a Sociologia, a maga legtágabb értelmében. A társadalmi tudományokhoz különböző tudományszakokat sorolnak, u. m.: az erkölcs-tant, a közgazdaságot, a jog- és állambölcsest, a politikát stb. Vannak jogbölcsesek, a kik úgy a tételes jogot, mint annak történetét a tulajdonképi tudományok közé nem sorozzák. Ez pedig főleg annyiban téves, a mennyiben a törvényismerettel a jogtudomány és annak rendszerrel művelt története tévesztetik össze.

b) A társadalom, álladalom és a jog fogalma.

Régen felismert igazság az, hogy az ember társas lény. Az ember egyedül, embertársak nélkül nem élhet. A társas együttlét szükségességének okát kétféle alpra lehet visszavezetni. Az egyik az, hogy a szükség utalja az embereket egymásra, tehát a szükség-szerűség; kölcsönös támogatásra szorulunk. Ez tehát az együttlét szükségességének anyagi oka, amely többé-kevésbé önző is, és minden egyesnél meg van.

A társas együttlétnek másik alapja azonban ethikai jellegű. Kiindul a családi kötelékekből, a kölcsönös vonzalomról, az áldozat-

készségből, mely kötelékek szintén okai a kölcsönös védelemnek. A család nyújtja minden egyes egyénnek a szükséges első támaszt. A családi — tehát ethikai alapokon nyugvó kötelékek, ha tágulnak is, — még mindig fentartják a közös származás és a kölcsönös egymásra utalás tudatát. Ezek a kötelékek ilyenformán a tágabb értelmű családban, az ágakban, a nemzetségekben, a törzsekben képviselik alapjait a társadalmi és álladalmi rendnek is.

A családi szervezeten nyugszik a törzsszervezet, a patriarchalis szervezet, mely mindenütt, a hol társadalmi együttlét kifejlődött, ennek szilárd váráként évszázadokon át megfigyelhető és mint megmaradt államfentartó intézmény a jelenben is megállapítható.

Az embereket az együttlésben bizonyos cél vezeti. Létezhetik azonban, különösen primitív viszonyok között olyan együttlét is, melynél ezen cél öntudatra még nem jut, mert erre a külső viszonyok nem kényszerítenek. Az együttlét kisebb csoportjaiban esetleg az együttlét célja nem domborodik ki.

Ha az embereknek együttléte a jelzett feltételek mellett nincs bizonyos cél szerint szabályozva, akkor nyerjük a társaság fogalmát. Ha pedig az emberek együttlétét bizonyos öntudatos cél szabályozza, akkor a társaság a társadalom fogalmába megy át. A szerint, a mint a szervezkedés különböző célok szerint történik, megkülönböztetünk különböző társadalmakat is.

A legfőbb, legnevezetesebb célok szerint szervezkedett társadalom az állam. Az állam olyan feltételek mellett legfőbb társadalom, amennyiben önmagát szervezi, tartja fen, s létének alapjait és céljait önmaga állapítja meg.

Azon szabályok, melyek a társadalmi együttlét rendjét biztosítják, alkotják a jogot tárgyi értelemben. Megfelel ezeknek azon lehetőség, azon szabadság, hogy szerintük az egyén azoknak keretein belül cselekedjék; a cselekvésnek ezen szabadsága, annak a lehetősége, hogy a tárgyi jog keretén belül cselekedjünk, ez a jog alanyi értelemben. A jog tehát a társas együttlét rendje és ezen rendnek megfelelő cselekvési szabadság.

Mínthogy azonban az államban minden személynek megvan a maga cselekvési köre, ezek egymással találkozhatnak, egymással összeütközhetnek. Ennek kikerülése teszi szükségessé a cselekvési körök szabályozását. Ez pedig a magánjog által történik. Magánjog

alatt azon szabályok összeséget értjük, melyek az emberek egymásközi viszonyait szabályozzák.

De az államban nem pusztán olyan viszonyok kívánják a szabályozást, a melyek az egyének egymás közötti cselekvései vonatkoznak, hanem olyanok is, melyek az egyént a társadalommal, az állammal juttatják kapcsolatba. Ezen kívül azon cselekvési szabadság is veendő figyelembe, a mely az egyént az összességgel szemben megilleti, nehogy összeütközések keletkezzenek az állami életben. Mert hiszen ez van legelső sorban hivatva arra, hogy az államtörvényt létesítse, nehogy az állami rend veszélyeztetve legyen.

Szóval a közhöz való viszonyból kifolyólag is szükségesek szabályok, a melyek megállapítják az egyénnek a közhöz való viszonyát és meghatározzák az ezen szabályoknak megfelelő cselekvési szabadságot. Mindezek alkotják a közjogot tárgyi és alanyi értelemben. A közjog szabály a közhöz viszonyítva, és szabadság, mely az egyént ezen szabályok keretén belül a közzel szemben megilleti.

c) Történelem.

A történelem bizonyos meghatározott korszakokban megnyilvánuló és meghatározott viszonyok fejlődésére döntőleg fontos mozzanatoknak okozatos összefüggésben való előadása.

Nem minden mozzanat alkalmas a megrögzítésre, az okozatos összekapcsolásra oly célból, hogy ezekből az életviszonyok változására következtessünk és a társadalom nevezetes változásait fejlődési menetként ezekből levonjuk. Ha a társadalmi élet változásait akarjuk leírni, a változásoknak csupán főmozzanataira lehetünk figyelemmel, azokra t. i. a melyek határozólag folytak be a társadalom kialakulására. Minden az emberi élettel kapcsolatos intézménynek, mindennek a mi az élettel kapcsolatban van, van története azért, mert az élet, legyen ez akár az egyéné, akár valamely szerves közületé, változásoknak van alávetve. Ezen okból az emberi együttlétet szabályozó intézményeknek, az emberiség fejlődésével kapcsolatos államnak és szervezetének, az alkotmánynak legtágabb értelemben és a jognak is van története, a mely a különböző fejlődési mozzanatok okozatos kapcsolatának előadásából áll.

Az alkotmány- és jogtörténetben is csak azon főváltozásokat figyeljük meg, a melyek a felvett korszak alkotmányi és jogi sajátosságait jellemzőleg tükröztetik vissza és főleg azon eszméket, a

melyek jellemzőleg adják a korszak felfogását. Vannak tehát bizonyos általános jelentőségű mozzanatok, a melyekben kifejezésre jut valamely korszaknak iránya, közfelfogása. Ezen általános jellegű nagy jelentőségű társadalmi mozzanatok, melyek az egyes európai államokban mutatkoznak hatásukban, képviselik legelső sorban az európai jogtörténet tárgyát. Az európai jogtörténet különösen módszer dolgában az összehasonlító jogtudománnyal áll a legszorosabb kapcsolatban.

A midőn a jognak ilyen általánosabb, magasabb európai szempontból való történetét tárgyaljuk, az egyes európai államok jogfejlődésének története különös jogtörténetként fog feltűnni. Ezen különös jogtörténettel szemben az európai jogtörténet egyetemes.

Fontos az európai alkotmány- és jogtörténetnek tanulmányozása azért is, mert az általános jellegű európai intézmények megismerése nélkülözhetetlen. Vannak államok, melyekben egyes fontosabb, de különben tudni való intézmények ki nem fejlődtek és így azoknak alkotmány- és jogtörténetének keretén belül nem is tárgyalhatók.

Ismernünk kell azonban ezen hiányzó intézményeket nem csak a jogi műveltség általános kiegészítése végett, de azért is, mert igen sokszor ilyen intézmények, ha nem is keletkeztek egyes államok jogéletében, mégis mélyre ható hatásukat mintegy hullámszerűleg terjesztették át azokra is. Ha nem ismerjük az intézményt, annak hatását sem bírálhatjuk el. Így például a hűbériség hatását érezte egész Európa, de egyes országokban, így Magyarországon és Angliában csak nagyon csekély mértékben hódított és intézménynyé ~~is~~ sohasem lett. Vagy például a testületi szervezkedés, mely Európaszerte éreztette hatását, még sem szerepelt Európa keleti és nyugati részein egyenlő mérvben. A római jogi recepció szintén különbözőképpen hatott az egyes európai államokban.

Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre hazai jogtörténetünk alapvető, valódi tudós mívelői, ismerték fel leginkább az európai alkotmány- és jogtörténet tudományos mívelésének fontosságát. Az európai jogviszonyok ismerete nélkül a különös jogtörténetek mívelése alig lehetséges. A fent említett tudósok is ezen tudománynak alapos és kimerítő mívelése során voltak csak képesek a hazai jogtörténet terén alapvető és e mellett a hazai források önálló felhasználásával maradandó értékű munkásságot kifejteni. Ők végezték ezen

tudományág mivelése körül az oroszlanrészt. Övéké a hervadhatlan babér, melyet az utókor már az igazság kedvéért sem vitathat el tőlük.

A magyar alkotmány- és jogtörténet a fentieket szem előtt tartva, épugy mint a többi európai államok jogtörténete is az Európaihoz képest viszonylagos. Az európai jogtörténet pedig viszonylagos az általános világ alkotmány- és jogtörténetéhez viszonyítva. A magyar alkotmány- és jogtörténet azon tudomány, mely a hazai társadalmi és jogviszonyoknak koronkénti változásait és fejlődését adja elő.

3. §. A forrástan.

A jogforrásokból ismerhetjük meg a jog keletkezését és szerezhetünk tudomást a meglévő jogról. E szerint vannak jogkeletkezési és jog-megismerési források. Ha azon szempontból vizsgáljuk a forrásokat, vajjon miképen keletkezett a jog, akkor a jog-keletkezési forrásokkal foglalkozunk. Ha pedig azon külső eszközöket figyeljük meg, a melyekből jogi tételeket leolvashatunk, akkor a jog-megismerési forrásokról beszélünk. Ha a forrásokat, a jog keletkezése szempontjából vizsgáljuk, azon tényezőket figyeljük meg, melyekből a jog fejlődik.

A) A jogkeletkezési források.

A középkornak főforrásai — jogkeletkezési szempontból — a szokás és a privilegium.

1. A szokásjog.

A szokásjog bizonyos jogi tétel iránti meggyőződésnek hosszú időn át, még pedig egyező cselekmények által való kifejezése. A szokásjog lehet írásba foglalva. A legkezdetlegesebb időben, a törzsi szervezet korában jó sok ideig nem írott jog a szokásjog. A törzsi szokásjog nem jegyeztetett fel, a népnek meggyőződésében élt, alkalmaztatott a bíróságoknál, a nemzetgyűlések alkalmával elszavalták, hogy emlékeztetben maradjon. *Lögsagáknak* nevezték azon törvénytudó törzsi tagokat, a kik a jogot bizonyos összejövetelek alkalmával a néppel megismertették. Valamely jogi tétel iránti meggyőződés a jognak alkalmazásakor is juthat kifejezésre. Így a törvénykezés és a közigazgatás terén. A szokásjognak

létesítő tényezője vagy maga a nép a maga összességében midőn köztevékenységben van, vagy a népnek valamely köztevékenységű szerve, mint a bíróság a végrehajtó hatalom szerve, vagy egyeseknek jogot létesítő tevékenysége.

2. A privilegium.

A középkorban különös jelentőségű a privilegium. A középkori privilegium különbözik a mostani privilegiumtól. Azon szerv, mely a középkorban jogositva volt privilegium útján jogot létesíteni, a jog rendszerében hiányzó új jogot létesíthetett.

Ettől eltérőleg a mostani privilegium egyeseket csak olyan joggal ruházhat fel, mely a jog rendszerében már megvan. A nemesség pl.: az állami életben mint intézmény él. Az állami főhatalom viselője (nálunk a király mint annak személyesítője) a nemességet olyannak adományozhatja, a ki még nem nemes. A nemesség adományozása által tehát nem jött létre új jog, a nemesség csak arra nézve teremtett új jogállapotot, a ki eddig nem tartozott a nemesek sorába.

A középkorban a privilegium a legelső jogforrás, írásba foglalták, bizonyos ünnepélyes formához kötötték. A privilegium fogalma is tágabb volt akkor mint most, mert ez alatt tulajdonképpen minden írott jogot értettek, bármely czimen keletkezett is az. Így midőn a törvényhozási jog fejlődött volt ki, a törvényhozási jogot és a törvényt is privilegiumnak nevezték el.

A privilegium fontosságának emléke még most is megvan. A mi törvényeink külső alakja még mindig a régi privilegiumok alakja. Ezen külső forma mai napig emlékeztet arra, hogy a címre való tekintet nélkül azt tekintették írott jognak, a mi privilegiumban foglaltatik. A jogot privilegium-levéllel lehetett legjobban igazolni (Verbrieftes Recht). Innen van, hogy a középkorban mindenki igyekezett arra, hogy jogainak igazolása végett ilyen levelek birtokába jusson.

A privilegiumnak létesítő tényezője rendesen a főhatalom birtokosa, vagy az, a ki a főhatalom akaratából, vagy a jogszokás alapján privilegiumnak kiadására fel van jogositva. A középkorban a területiséggel kapcsolatban a terület urai alantosaik javára, birodalmi városok, vagy úgy mint nálunk is, egyes földesurak adhattak privilegiumot. Az utóbbiak által kiadott privilegiumok azonban az állami

főhatalom megerősítésére szorultak. Franciaországban egyes Seigneurok, kiket saját területükön a souverainitás megilletett, városoknak is adtak privilegiumokat. A városok azután arra igyekeztek, hogy privilegiumaikat a lassankint központi hatalommá fejlődő királyi hatalom által is megerősíttessék. A privilegiumot alkotó tényező tehát egyes (természetes vagy jogi) személy. Kapcsolatos a privilegialis jogalkotás az államfő abszolút hatalmával is.

Innen magyarázható, hogy mindenki igyekezett arra, hogy megszerzett privilegiumát, az államfő személyében történt változás esetén, az új államfő által megerősíttesse. Gyakran történt meg ugyanis, hogy az új államfő elődjének privilegiumát visszavonta.

3. Törvényi jog.

A törzsi szervezet idejében a jogot a törzs alkotja. Hiszen ennél van az állami főhatalom. A monarchiák kifejlődésével a főhatalom alaki változásával vagy ezt, vagy a főhatalom viselőjét illeti meg a törvényalkotás joga. A törzsi, a nemzeti souverainitás háttérbe szorulásával megszűnik ugyan ennek jogalkotási kizárólagossága, de nem szűnik meg teljesen. Csak az abszolút királyságokban szorul a nemzetnek törvényalkotási joga teljesen háttérbe. Az alkotmányos monarchiákban a jogalkotás súlypontja a nemzethez kerül vissza és a nemzet a királyi hatalommal egyenrangú joglétesítő tényezővé lesz. Nálunk Zsigmond király idejében állapítják meg azon tételt, hogy Magyarországon csak az törvény, a mit az országgyűlés határoz és a mit a király szentesít.

A mint tehát látható, a törvényeket létesítő tényezők az alkotmányok egyes formáihoz képest különbözők lehetnek. Németországban pl. a birodalmi gyűlés és a tartománygyűlések hozhatnak törvényeket. Magyarország törvényhozó organuma a király és a nemzet, képviselve az országgyűlés által.

4. Rendeleti jog.

Mikor a privilégizálási jog elavult és lényege bizonyos tekintetben megváltozott, keletkezett egy hozzá hasonló, quasi folytatását képező jogforrás, a rendeleti jog. Jog létesülhet a végrehajtó hatalom elhatározásából, intézkedéséből, rendeletéből is. A jogot létesítő testület (birodalmi-, ország-, tartománygyűlés) ugyanis

rendszerint csak a törvényhozás funkcióját végzi. A törvények végrehajtása más szervekre van bízva. Ezen szervek hajtják végre az állami akaratot. Kell, hogy az állami akaratot végrehajtó szerveknek bizonyos korlátok között saját tevékenységük keretein belül is legyen jogalkotásra hatalmuk. Itt van az érintkezés a privilegium és a rendeleti jog között. A kettő nem egyenlő, csak hasonló.

A privilegium kiadását a középkorban, legalább addig, a míg teljesen önálló jogforrás volt, nem korlátozta egyéb jogszabály, a «salvo iure alieno» elve is csak lassan emelkedett kötelező jogszabálylyá.

A rendeleti jog, ha létrejöttét vesszük figyelembe, eltekintve attól, hogy a törvényi jog miként keletkezik s vajjon annak külső formája és létrejöttének módja talán maga is a rendeleti jogon alapszik, a tárgy tekintetében mégis általánosabb, továbbá különösen ha a törvényhozási jog mint nálunk, alkotmányilag korlátozva van, éppenséggel sem korlátlan, hanem egyéb erősebb jogszabályok által nagyon is korlátozva van.

A rendeleti jog csak úgy és csak ott nyilatkozik meg, a hol erejét véve figyelembe a rendeletnél hatásosabb jogszabály, mint pl. a törvény, létrejöttét megengedi, vagy a midőn a törvény maga szükségesnek látja annak kibocsátását, vagy a hol az állami akarat nem nyilatkozik meg és mégis intézkedni kell, vagy a midőn a fennálló egyéb jogszabály alkalmazása (életbeléptetése) iránt kell gondoskodni.

A rendeleti jog tehát nem első rendű jog, hanem csak az erősebb jogszabály mellett, — melyben a tulajdonképpeni államakarat megnyilatkozik, — fennálló, kiegészítő jog. A miből folyik, hogy rendelet által nem szabad elintézni olyan kérdést, a mely az erősebb jogban pl. a törvényben már elintézést nyert. Nem szabad a rendeleti jognak a törvényi joggal ellenkeznie. Ezen korlátok között a rendelet pótolhatja a törvényt (törvénytöltő rendeletek), kiegészítheti azt. Rendelet alatt tehát a végrehajtó hatalom szervei által létesített jogot kell érteni. Ahányféle a végrehajtó hatalom szerve, annyiféle lehet a rendeleti jog is. A király is gyakorolja a végrehajtást, ezért van királyi rendelet is. A kormányzati szervek rendeletei a kormányrendeletek. A privilegium már alakilag is különbözik a rendeletről. A privilegiumnak megvannak a maga

formái, alaki kellékei, melyek nélkül privilegiumot a középkorban képzelni sem lehet.

A rendeleti jog — utalva a fentiekre — különösen az abszolút monarchiákban volt nagyjelentőségű. Így Franciaországban az Etablissementek. (Stabilimenta.)

A jogkeletkezési források tárgyalásánál a jogot létesítő organumokat vizsgáltuk. Lássuk már most azt, vajjon miképen jut kifejezésre a jog külsőleg. A jogot külsőleg fel kell ismerni, hallani, látni kell. Meg kell ismernünk külső jelek által, hogy mi a jog.

B) A jogmegismerési források.

A jog külső megjelenésének alakjai adják a jogfelismerési forrásokat. A jog külső megjelenésének a megismerésnek közvetítő eszközei nagyon különbözők. Ahhoz képest, ahogy ezek milyen módon alkalmasak a jog felismerésére, felosztják őket fő- és mellékforrásokra.

Főforrások alatt azokat értjük, a melyekből a jogot közvetlenül fel lehet ismerni. Mellékforrások pedig azok, a melyekből csak közvetve lehet a jogra következtetni. A mellékforrások nem a jogtételek megrogzítése végett jegyeztettek fel, hanem más célból, más viszonyok megvilágítására szolgáltak és így csak távolabbi kapcsolatban vannak magával a joggal. Alkalmasak állapotoknak, viszonyoknak megértésére és a közvetlen források helyes módon való megmagyarázására.

A jogmegismerési források külső megjelenésének alakja legtöbbször a feljegyzés. A feljegyzések vagy terjedelmesebbek, vagy rövidebbek. Egyenesen arra szánva, hogy a jogi tételt megörökítsék, vagy arra, hogy jogviszonyokat szabályozzanak, vagy, hogy a feljegyzés bizonyíték is legyen, vagy arra, hogy a jogot nem szabványilag, hanem feldolgozásképpen örökítsék meg.

1. Jogi szabványok, egyszerű feljegyzések, jogkönyvek, jogi közmondások.

A feljegyzések vagy nagyobb jelentőségű s terjedelmű jogi tételeket foglalnak magukban, s akkor jogi szabványok, vagy rövid jogi tételeket tartalmaznak, s ekkor egyszerű jogi feljegyzések.

Ha valaki a középkori, vagy általában régebbi jogot a források alapján bizonyos rendszerben irodalmilag dolgozza fel, akkor jogkönyvet ír. A fogalomhoz rendesen megkívánatik, hogy a szerző a munka forrásainak korához közel álljon, maga is a régi jog által szabályozott viszonyok között éljen, felfogása is körülbelül egykorú legyen. Így lesz azután lehetséges, hogy a jogkönyv visszatükrözteti az illető korszaknak jogi felfogását, a módszert, a melynek segítségével feldolgozták a forrásokat.

Európaszerte keletkeztek jogkönyvek. Nálunk ismeretesek Werbőczy Hármaskönyve, Buda, Selmecz, Pozsony városok jogkönyvei, a melyek az akkori országos illetve városi jogokat tudományos rendszerbe foglalták. Megszerkesztésüknél szerzőik előtt az országos vagy városi jognak tekintélye és kötelezőszerű minősége lebegett.

A Hármaskönyvnel azon czélt, hogy tartalma általánosan kötelező jogszabálylyá legyen, formai okoknál fogva nem lehetett elérni. A városi jogkönyveknél ezen czél a város területére nézve el volt érve. A ius statuendi az autonómián belül érvényt szerzett a királyi privilegiumból, a városi statutumból, a törvénykezési és végrehajtási szokásjogból összeállott és feldolgozott városi jognak.

A megismerési forrásokhoz tartoznak még a jogi közmondások is.

Hosszadalmas magyarázatokra szoruló jogi tételeket rövid, lapidaris közmondásokba foglaltak, hogy könnyebb legyen a jogtételt emlékezetben tartani. Ilyen pld.: «Wo du deinen Glauben gelassen hast, dort musst du ihn suchen». «Blutige Hand nimmt kein Erbe». «A ki vet az arat» stb.

2. A formulák, földkönyvek és okmányok.

Jogügyletek megkötésénél, vagy az ügylet megörökítése, vagy a bizonyítás okából okmányokat állítottak ki. Az okmányok kiállításának külső alakjait írásba foglalva össze is gyűjtötték. A középkori, rendszerbe gyűjtött s adott esetekben alkalmazandó formulákat tartalmazzák a formula-gyűjtemények. A közjogi cselekvényeknél alkalmazandó formulák a közjogi formulák. Meg van pl. állapítva a magyar király koronázásakor a kérdés és a felelet az esztergomi primás és a kalocsai érsek között. A

magánjogban alkalmazandó formulák, a magánjogi formulák. A jog beosztása szerint lehetnek perjogi stb. formulák is.

A formuláriáknak fontos szerepe volt a középkorban. Ezek után állították ki az okmányokat a jogügyletek feljegyzéseiből. Amint az ingatlanok átruházására, az ingatlanra szerzendő zálogjog megállapítására vonatkozó ügyleteknek lényege, mely az ügyleti cselekményekben nyilvánult meg, elhalványodott és a feljegyzés ténye pótolta a kézzel foghatóbb ügyleti cselekményt, keletkeztek a földkönyvek, a melyekből indultak ki a mai hitelleltekönyvek. A földkönyvek magukban foglalták ugyanis az ingatlan hű leírását, a határok pontos megjelölését, feljegyeztették a birtokváltozásokat és idővel az ezeket terhelő zálogjog is. Különösen a városi jogokban látják a Gewerere vonatkozó ezen változásokat.

A legnevezetesebb megismerési források, az okmányok. Ezek — legrövidebben és legtágabban meghatározva — jogi tárgyra vonatkozó feljegyzések. Ezen feljegyzés vagy valamely jogügylet megörökítését célozza s ekkor az okmány *memoratorium*, *testamentum*, vagy azért készült, hogy adott esetben a jogügylet létrejöttének bizonyítéka is legyen.

Az okmány vagy köz- vagy magánokmány. Az előbbeni bizonyító erejét önmagában bírja, az utóbbi megtámadtatás esetén birtokosának, vagy felmutatójának bizonyítására szorul.

A középkorban az írás és olvasás ismerete leginkább az egyházbeliéknél volt elterjedve. Ezért fordultak az okmányok kiállítására végett leginkább az egyházi személyekhez. A klastromok, conventek lettek ilyenformán legelső sorban okmánykiállítási helyekké. De a conventek saját gazdasági beléletük révén is szerkesztettek okmányokat.

A belgazdaságra vonatkozó okmányok felszaporodtával, chronologikus sorrendben készített kivonatok keletkeztek. Ezeket *Regestrumoknak* nevezték. A conventek által a felek kérésére készített okmányok feljegyzéseiből a Chartulariák, (Kopialbücher) keletkeztek.

A várbirtokra vonatkozó feljegyzésekből keletkeztek nálunk a *Registrumok*. A Szt. István által létesített államszervezet politikai, közigazgatási és hadi szervezetének vidéki központjai voltak a királyi várak. A királyi várakhoz bizonyos területek tartoztak. Tudni kellett tehát, hogy mi tartozik a várhoz, meddig terjed az

oda tartozó ingatlan. Ezen célból irták fel a várterület nagyságát, annak tartozékát a *Registrumokba*. Ezen feljegyzések az utolsó Árpádházi királyok alatt még megvoltak; napjainkig azonban csak egy-kettő maradt fen, pld. a lipői *registrum*.

4. §. *Segédeszközök és segédtudományok.*

Az alkotmány- és jogtörténet tudományos miveltését a segédeszközök és segédtudományok támogatják, mozdítják elő. A segédeszközök feltárják és magyarázzák az egyes adatokat, ilyen pl. a középkori latin és egyéb középkori nyelveknek ismertetése és az ezekkel foglalkozó szótárak. A középkori latinságnak legfontosabb szótára: Du Cange-é.*) Nálunk is van ilyen; az Akadémia által kiadott Bartal-féle, a középkori latinságra vonatkozó szótár.**)

A középkori német nyelvre vonatkozólag Haltausnak «*Glossarium Germanicum medii aevi*» című munkája említendő fel. Továbbá Grimm Jakabnak munkája: «*Deutsche Rechtsalterthümer*.»

A segédtudományok már szélesebb eszközökkel világítanak meg nemcsak forrásadatokat, hanem egyes a rendszerbetartozó viszonyokat is. Egyes tudományok magukban véve segítik kiépíteni az elmúlt századok adatkereteit. Ilyen az állam- és jogbölcselet, a történelem, az exact jogtudomány, a politika, a nemzetgazdaságtan, a diplomacia, a pecséttan, az éremtan, a régészettan, stb.

1. Az okmánytan, pecséttan, czimertan. Az okmánytan keletkezése.

A források anyagadatainak kimagyarázása körül nagyfontosságú az okmánytan, a *diplomacia*. Ennek célja az okmányok értékének hitelesség szempontjából való megállapítása. Elősegíti annak eldöntését, vajjon mennyiben használhatók fel a vonatkozó okmányok a kérdésben forgó tények megállapítására. A diplomacia dönti el azon kérdést, vajjon tényleg azon korból való-e az okmány, a mely kort a rajta lévő keltezés igazolna? a külső alak,

*) Du Cange Károly: *Glossarium medie et infimae latinitatis*.

**) Bartal Antal: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*.

az anyag beleillik-e ebbe a korba? az írás jellege megfelel-e a többi, abból a korszakból már hitelesnek elfogadott okmányok írásjellegének? stb. Ezen kérdésekkel foglalkozik a diplomaticának első része, a diplomaticai írástan, a mely tehát az okmányok anyagával, a betűk jellegével, a használt rövidítésekkel, az egyes írásjelek korszerű meghatározásával, az írásjelek fejlődésével stb. foglalkozik. Az írásjelek, pl. Egyiptomban a Hieroglifák, úgy fejlődtek, hogy bizonyos fogalmat valamely tárgyhoz, illetve annak képes ábrázolatához fűztek. Pl. a Lotosz virág ábrája jelentette a zöld színt. Ha tehát Lotosz virágot ábrázoltak, mert ennek a színe zöld — evvel fejezték ki a zöld szín fogalmát.

A diplomaticának másik fontos része, a diplomaticai kortan, a mely az okmányok korának, kiállításuk idejének meghatározásával foglalkozik. Ezen kor meghatározásának alapja az általános kortan, mely az időméreteknek a föld és hold mozgása szerinti meghatározásával foglalkozik, A kortan foglalkozik továbbá a naptárak készítésével. Ismeretes dolog, hogy a föld napkörüli mozgásának idejét figyelembe véve, a szerint, a hogy ezen idő kevésbbé pontosan, vagy pontosabban számított, különböző naptárak készültek. Ilyen a Julius Caesar-, a Julián-, a Gergely pápa után elnevezett naptárak. Ezek mindegyikében az időmeghatározás más, a mint ezen különbség egyes naptárak szerint még most is Európa különböző vidékein divik. Így tehát az okmányoknak keltezése ezen szempontból sem nyújt mindig biztos támpontot.

De másrészt a középkorban az okmányok datálása sem történt olyképen mint ma, t. i. az év, a hónap és a napok számszerű kitételével, hanem úgy, hogy a kiállítás idejét mozgó egyházi ünnep vagy szentek emlékének szánt napoktól számították. Így pl. Krisztus mennybemenetele után 10-ed nap, husvét első ünnepnapja utáni nyolczadnapja, reminiscere, laetare vasárnapja utáni ötöd-napjával határozták meg. A diplomaticai kortan segélyével lehet azután kiszámítani, vajjon a kérdéses évben Krisztus mennybemenetele vagy az egyéb megjelölt ünnep vagy emléknapi milyen hónapnak hányadik napjára esnek.

Megjegyzendő, hogy a középkorban az actum és datum között sokszor időbeli különbség volt. Az actum azon időt jelenti, a mikor az okmány alapját képező jogügylet létre jött. A datum pedig

azon napot jelentette, a melyen az elidegenítő által az okmány a jogszerző félnek átadatott (dare chartam), a jogszerző azt átvette (levare chartam). Az actum és datum egyidőbe eshetett, de sokszor különbözött is időben a kettő. Megtörtént pl. hogy a datálás Achenből történt, pedig a király Speyerben időzött. Ebből azután azt következtették, hogy az okmány hamis, pedig itt csak időbeli különbség van az actum és datum között.

A középkorban az okmányok nevezetes alkotórésze a pecsét. Az írástudás nem igen lévén elterjedve, az aláírást egy jelvény pótolta: a pecsét, melyet az okmányra illesztettek. A pecsét adja meg az okmányok hitelességét, illetőleg a pecsétnek odaillesztésével fejeződött be az okmány kiállítása. A középkori okmányok nagyrészen hiányzik a monogramm vagy aláírás és így a pecsét azt is pótolja. Az okmány hitelességének kérdésénél tehát a pecsétet is kell vizsgálni. Evvel foglalkozik a diplomatica harmadik része, a *pecséttan*.

A pecséteken rendszeresen jelvényeket, czimereket alkalmaztak. A czimerekkel foglalkozik a *czimertan*. Ilyen jelvényt az egyes, vagy az egész család melyhez valaki tartozott, mint őt megillető jelvényt, használt. Ilyen jelvényre szükség volt, mikor zárt sisakkal felvértezve indultak a csatába, végezték lovagjátékaikat, mert ekkor az egyeseket csupán a sisakdisznek színei és jelvényei után lehetett egymástól megkülönböztetni. Eleinte mindenki szabadon választotta jelvényét. Azt eladhatta, másra ruházhatta stb. Később azonban csak a privilegium adta meg a czimer használhatóságának jogát. Ez idővel csak egyes testületeknek és a nemességnek lett kiváltságává, habár a középkorban egyes városok polgárai is használhattak czimert.

A diplomatica foglalkozik még az okmányok alakjával, a mint azok mint privilegiumok, vagy pátensek jelennek meg külsőleg. A privilegiumok rendesen állandó jogot állapítottak meg, a pátensek, *«litterae patentes»* kisebb ünnepélyességgel kiadott levelek, a melyek inkább csak ideiglenes jogot adtak.

A diplomatica keletkezése a legszorosabb kapcsolatban van a Szt. Benedek-rend egyik ágzatának, a Maurinusok tudományos működésével. Tariffe György, XVI. századbéli rendfőnök buzditotta a rend tagjait, hogy vallásos gyakorlataik mellett tudományos munkálkodást is fejtsenek ki. Széles, tudományos munkál-

kodással tünt ki a rend tagjai közzül D'Achery Lukács. Terve az volt, hogy a Szt. Benedek-rendnek, továbbá a szorosabb congregatiót alkotó Maurinusoknak történetét az idevonatkozó forrásokkal együtt kiadja. Betegeskedvén nem érezte magát eléggé erősnek, hogy ezen nagy feladatnak megfeleljen; maga mellé hívta tehát segítőtársul, a «Saint Germain des Pres»-féle kolostorba, *Mabillon János* maurinusi rendtársát. A jelzett rendházba összegyűjtötték a francia kolostorokból a tervbe vett munkák megírásához szükséges forrásanyagot. Ebből meritett Mabillon. Ezen bő forrásanyagnak felhasználásával írta meg ő azon munkákat, amelyek a diplomaticának alapját vetették meg.

1667-ben látott napvilágot az «*Opera sancti Bernardi*» című munka. 1668-ban pedig az «*Acta sanctorum sancti Benedicti*» című munkának első kötete. Ez különösen a VI. század viszonyaival foglalkozik. 1675-ig követte ezt még két kötet, amely a VII. és VIII. században élt rendbeli szenteknek életét tárgyalja. Ezen munkák és Mabillonnak «*Vetera Analecta*» című további munkája forrásait képezik a VI., VII. és VIII. század politikai, egyházi, közigazgatási stb. viszonyoknak.

Sokan kétségbevonták az ezen munkákban idézett okmányoknak valóságát. Az ellenvetések zöme egy tudós jezsuitának, *Papebroch Dánielnek* 1675-ben kiadott, «*Propyleum*» című munkájából áradt. Papebroch sokat foglalkozott az okmányok hitelességének kérdésével. Nagy munkája: «*Acta sanctorum*» adott neki erre alkalmat.

Németországban már előbb is hivatkoztak okmányokra perekben; a tudósoknak is volt alkalmuk felkérdezés folytán bizonyos okmányok hitelessége iránt nyilatkozni. Pl. Lindau birodalmi város és az itt letelepedett Szt. Ágoston-rendű apácák között lefolyt perben Conring Hermann jogtudós mondott véleményt egy okmányról, vajjon az Jámbor vagy Német Lajostól származik-e?

Papebroch, Mabillon ellenfele nemcsak az okmányok külső alakját, de azoknak irányát is figyelembe vette ítéletének megalkotása alkalmával. Vizsgálatai révén megállapította, hogy a Merovingok idejéből kevés igazi okmány maradt fenn. Támadásában kijelenti, hogy Mabillon megállapított elvei nem érdemelnek hitelt.

Mabillonnak rendtársai elvárták ettől, hogy a támadásokra feleljen. Mabillon azonban előbb még bővebb kutatásoknak látta

szükségét. Csak ezek elvégzése után szólalt fel újra és pedig egy újabb munkában, melyben már a diplomatica alapelvei le voltak fektetve. Az okmányok összehasonlításával állapította meg ő az írás korszaki jellegeit, a rövidítéseket, ezeket bizonyos rendszerbe foglalta, amelyeknek szem előtt tartásával az okmányokat megfejtetni és azok valóságára következtetni lehet. Mabillon tudományos tevékenysége közben vette észre, hogy egészen új tudománynak vetette meg az alapját. Ezen új tudományág tehát a gyakorlatnak eredménye. 1681-ben jelent meg a «*De re diplomatica*» című munkája Mabillonnak, mely Európaszerte feltűnést keltett. XIV. Lajos király magához kérte Mabillont azon czélból, hogy benne megismerje korszakának legtudósabb férfiát.

Mabillon a maga okmánykutatásait ezen első fényes eredménye után folytatta. Nemsokára azonban újabb támadásban volt része. *Germon Bertalan* jezsuita ugyanis azt állította: «*De veteribus regum Francorum diplomatibus dissertatio*» című munkájában, hogy oly régi okmányok, mint amelyekre Mabillon hivatkozott — egyszerűen nem maradhattak fenn, a felhasznált okmányok java-része hamis és így azon következtetések sem valódiak, amelyek Mabillon ezen anyagból levont. Mindezen állításokra czáfólag volt tekintettel Mabillon: «*Supplementum librorum de re diplomatica*» című munkájában, a melyet 1704-ben adott ki.

A Maurinusok diplomaticai munkálkodása inentől is tovább folyt és ámbár maga Mabillon nem volt már azon helyzetben, hogy munkájának újabb kiadását közrebocsássa, Ruinart Dittrich szerzetestársa támogatta őt ebben, sőt Mabillon utolsó művének második kiadását 1709-ben szintén Ruinart Dittrich adta ki. Mabillon 1707-ben halt meg.

Germon támadásával nem fejeződött be a támadásoknak sora. Most Angliából következett be ilyen Hickes oxfordi jogtudós részéről, ki 1705-ben szállott síkra az új tudomány ellen. Sőt egy addig ismeretlen fegyverrel szállt a küzdőterre, azt állítván Mabillonról, hogy ő czélzatosan azért eszelte ki új tudományát, hogy a szerzetesek által gyakorolt okmányhamisításokat elősegítse. Ezen támadás ellen Ruinart szólalt fel védőleg és meggyőzte még Hickest is állításainak helytelenségéről és a Mabillon-féle következtetések helyességéről. Hickes egyes kifogásainak helyességét el kellett ugyan ismernie Ruinartnak, pld. azt, hogy Mabillon tételei sokszor nem

eléggé szabatosak, tág magyarázatokra adnak alkalmat és ezért itt-ott hiányosak is felállított tételei. Ruinart ezeket figyelembe véve igyekezett is arra, hogy a hiányokat pótolja.

A Maurinusok innen túl is folytatták tevékenységüket. Ezen tevékenységnek volt az eredménye egy hat kötetben 1750–65 között megjelent munka: a *«Nouveau traité de diplomatique»*, mely tulajdonképpen a Mabillon-féle munka alapján áll. Összefoglalta ez a XVIII. század összes diplomaticai tudását. Érdeme inkább csak hatásában keresendő és abban, hogy fényes tanújele a Maurinusok hagyományoszerű diplomaticai tevékenységének. Újat a *«Nouveau traité»* csak a pápai oklevelek körül hoz.

Foglalkoztak még ezután is egyesek a diplomaticával. Keletkeztek is ennek folytán munkák, de ezek mindjára a *«Nouveau traité de diplomatique»* alapján áll.

A *«Nouveau traité»* és a vele járó munkálkodásnak hatása alatt keletkezett Franciaországban azon intézet is, a mely hivatva volt a történeti kutatást minden irányban elősegíteni. A Maurinusok diplomaticai tevékenységéből kiindulva keletkezett először a *«Cabinet des Chartes»*, később az *«Ecole royal des Chartes»*, a melyet azután röviden *«Ecole des Chartes»* névvel jelölték meg. Ezek egy és ugyanazon intézetnek csupán különböző elnevezései, a melyek annak csupán különböző fejlődési szakait jelzik.

Ezen intézet feladata volt történeti jellegű kutatások számára anyagot gyűjteni; eredeti okmányokat, esetleg másolatokat a politikusok, a jogtudósok, historikusok munkálkodásainak rendelkezésére bocsájtani. 1762-ben keletkezett a *Cabinet des Chartes*. Ezt Bertin létesítette; vezetője Maureau volt. Tulajdonképpen tudományos célokra szervezett levéltár volt ez, melynek létesítése körül kifejtett munkában ismét a Maurinusoknak jutott az oroszlanrész. A Maurinusok gyűjtöttek, másoltak, okmánykivonatokat készítettek, melyeket Regestrumokba foglaltak össze. 1764–89-ig 40 ezer okmánymásolatot gyűjtöttek össze, melyek közel 300 kötetben vannak összefoglalva.

Az intézet 1790-ben a nagy forradalomnak lett áldozatává. A Maurinusok azonban ezentúl is folytatják munkálkodásukat; a tudós rend munkálkodásához fűződő tradíciók tovább is éltek. És midőn az állami hatalom békés időben foglalkozik azon gondolattal, hogy az eltűnt intézetet a tudomány érdekében ismét

feléleszsze, rögtön ismét csak a Maurinusokra gondolnak. Úgy, hogy midőn 1807-ben Napoleon foglalkozik ilyen intézetnek újbóli felállításával, olyképp adott kifejezést ezen tervének, hogy *«civilis Benedictinusokat»* kellene a kitűzött cél megvalósítása végett megnyerni.

Nem sikerült azonnal a tervet megvalósítani. Csak 1821-ben keletkezik ismét egy ilyenféle intézet Simeon minisztersége alatt: *«Ecole royal des Chartes»* elnevezéssel. Ez 1823-ban szűnt meg és csak 1829-ben éledt fel ismét. Az *«Ecole royal des Chartes»* a XIX. század második felében érte el virágzásának tetőpontját, midőn *Delisle Lipót* 1850–70 között volt annak élén.

A Mabillon által létesített alapelvek folyton hatottak akkor is, midőn már az *«Ecole royal des Chartes»* mint állami intézmény az okmányok körüli tevékenységnek középpontjává lön és midőn már állami hivatalnokok voltak azok, a kik a beszerzett adatok körül munkálkodtak.

A diplomatica hazája volt és maradt tehát Franciaország. Az *«Ecole des Chartes»* hatása a külföldre is kiterjedt. Így Németországban a Mabillon-féle munkáknak hatása alatt irta meg *Hertius Miklós* 1699-ben *«Dissertatio de fide diplomatica Germaniae»* című munkáját, *Eckhard jénai* és *Joachim hallei* tanárok pedig *«Introductio in rem diplomaticum»* illetve az utóbbi német nyelven az *«Einleitung zur deutschen Diplomatik»* című munkát.

Ausztriában a Mabillon-féle *«Annales ordinis Sancti Benedicti»* című munkának előképe után Götweihbenben 1732-ben *Bessels Gottfried* és *Haan József* szent-Benedekrendű szerzetesek megírták *«Chronicon Gottwicense»* című munkájukat. Ennek negyedik kötete a frank korszakbeli Gauszervezetre vet világot.

Heumann János: *«Commentarii»* című munkájában különösen az okmányok beltartalmára volt tekintettel és az okmányok jogi oldalait vizsgálja.

Németországban említendő még *Gatterer*, *Schönemann* és különösen *Böhmer* munkálkodása. Ez utóbbi 1831-ben adta ki a császári Regestrumokat. *Böhmer* és utána *Stumpf Frigyes* az actum és datum egységét vitatta. Ezen tan ellen lépett fel először *Sickel Tivadar* és *Fikker Gyula*, kik az actum és datum közti különbséget kellőképpen megmagyarázták.

Az *«Ecole des Chartes»* mintájára keletkezett Ausztriában

az «*Institut für österreichische Geschichtsforschung*» mint történeti és diplomaticai intézet. Itt is a Mabillon-féle iskola gyakorolta volt az alapvető hatást. Az «*Institut für österreichische Geschichtsforschung*» akkor emelkedett magas színvonalra, midőn 1865-ben ennek élére Sickel Tivadar került. Sickel thüringiai ember volt. Berlinbe került, innen Párizsba, ahol tervbe vett munkáihoz gyűjtött adatokat. Ezen munkálkodása közben jutott az «*Ecole des Chartes*» tudósaival összeköttetésbe. Mint külföldit ugyan nem vették fel az intézet gyakorlati osztályába, de az egyetemi előadások és a tanárokkal való érintkezése révén mégis elsajátíthatta az ottani kutatási módszert. Innen került Bécsbe, majd pedig az «*Institut für österreichische Geschichtsforschung*» élére. Különösen az «*Acta Regum*» című munka I. kötetében foglalkozott diplomaticai kérdésekkel.

Felemlitendő még Brunner Henrik most Berlinben működő jogtörténész, ki a diplomaticával szorosan egybefüggő, egyes okmánytani kérdéseknek felderítésével, korszakot alkotott. Így a charta, a bemutatóra és rendeletre szóló papírok történeti fejlődését ő mutatta ki.

A diplomatica terén Európaszerte keletkezett szellemi mozgalomnak hullámai hozzánk is eljutottak 1791-ben. Kovachich Márton György a «*Cabinet des Chartes*» mintájára nálunk is tervezett ilyen intézetet. «*Institutum diplomatico-historicum Regni Hungariae*» című munkájában szállott sikra ezen eszme mellett. Kovachich Márton György és fia Kovachich József Miklós együtt dolgoztak. Kiadták levéltárainkban feltalált, de a «*Corpus iuris Hungarici*»-ban benne nem foglalt régi törvényeket és egyéb okmányokat. A Kovachichok, kiknek működése a németországi Grimm testvérekével körülbelül egy időbe esik, alapították meg nálunk tulajdonképpen a jogtörténetet, mint tudományt. Hajnik Imre legnagyobb újkori jogtörténészünk is mindig csak a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott Kovachichék működéséről.

5. §. A *Diplomatica* és jogtörténelem irodalma.

Megemlitendők nálunk Schwandtner-nek 1802-ben megjelent munkája: «*Introductio in rem Diplomaticam (hungaricam)*». Horváth Árpád, volt egyetemi tanárnak három füzete, melyek előadásai

alapján adattak ki és pedig: 1. «*Bevezetés a magyar oklevéltanba*», 2. «*A diplomaticai irástan*» és 3. «*A diplomaticai kortan*». A kortanra vonatkozólag elsőrendű munka Knausz Nándor, pozsonyi volt prépostnak «*Kortana*», ki mint történész nevezetes helyet foglal el irodalmunkban. Azután említendő Bárczay Oszkár-nak: «*Cimertan*» című munkája is.

A külföldiek közül felemlitendő: Wattenbach: «*Einleitung zur lateinischen Paleographie*». «*Einleitung zur griechischen Paleographie*». Olaszországi munka: Andrea Gloria: «*Compendium*»-a. Francia, igen használható kézikönyv Prou-nak Manuel-je (kézikönyve). A legújabb latin paleographiai mű Stephens-é: «*Lateinische Paleographie*». Megjelent Freiburgban.

Németországban a jogtörténeti irodalomnak kezdete összefügg a római jog receptiójával. Ezen receptió kétféle. Theoretikus és praktikus. A theoretikus receptió a római jog tudományos művelésből indul ki. Az olasz egyetemeken különösen Bolognában mívelték a classicus római jogot. Oda sereglettek a világ összes tájairól a tanulni vágyók. Innen terjedt el a római jognak oktatása a francia egyetemekre, Németországba és Európa egyéb államainak főiskoláira. Mindenütt tanították és mívelték a római jogot. Természetes, hogy a tanult jogászok, ha mint közhivatalnokok működtek, önkénytelenül jutottak azon helyzetbe, hogy tudásuk szerint határozzanak, ítéljenek. Így mentek át a római jognak elvei a gyakorlatba. Németországban befejezettnek tekintendő a római jognak receptiója akkor, a midőn a bírói alkalmazásnak feltételül azt mondták ki, hogy a kinevezendőnek kimivelt római jogásznak kell lennie. Ez pedig akkor következett be, midőn a birodalmi udvari bíróságnak (Reichshofgericht), kamarai osztályához (Kammergericht) a XV. század második felében a 1450—56 körül, csupán olyanokat alkalmaztak, a kik a római jogban jártasak voltak.

A római jognak bekövetkezett receptiója, — mely a nemzeti magánjogot szorította ki a gyakorlatból — igen természetes, hogy bizonyos foku reactiót is szült. Ezen reactionnak eredménye az volt, hogy a nemzeti jogok irodalmi művelésével foglalkoztak. Így Sichard János Bâselben 1530-ban népjogokat adott ki. Követte őt ezen téren Herold János 1557-ben. Majd 1613-ban Lindenbruch Frigyes adta ki a «*Codex legum antiquarum*» című munkát. Az

első rendszeres munka azonban *Conring Hermann*-é: «*De origine iuris Germanici*» cím alatt, mely 1643-ban jelent meg. *Hugó Grotius* ezután a hollandi magán- és büntetőjogot dolgozta fel.

A XVII. és XVIII. század jogi irodalmában kétféle irányt lehet megkülönböztetni. A római jog receptiója következtében a nemzeti jognak csak magánjogi része szorított ki a gyakorlatból; közjogi része azonban nem. Ezen két szempontot véve figyelembe, a jogtudomány foglalkozott a *praktikus* joggal, ha alapul a közjogot fogadta el: és követte a *theoretikus* vagy *antiquariatusi* irányt, ha foglalkozott a nemzeti jogok magánjogi részével. Elméleti volt ezen irány azért, mert a gyakorlati élet szempontjából a magánjog nem volt praktikus, hanem elavult. Az első irányt a *praktikus*, *publicistikus* vagy *történeti* iránynak, a másikat a *theoretikus*, vagy másképp, mert az elavult joggal foglalkozott, az *antiquariatusi* iránynak nevezték. A *praktikus* vagy történeti iránynak egyik nevezetes képviselője *Pütter János*, az *antiquariatusi* iránynak pedig *Heineccius*.

A német jogtörténet rendszeres művelését *Eichhorn Frigyes* indította meg 1808–23 között megjelent «*Német alkotmány és jogtörténet*»-ével (*Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte*). *Eichhorn* tudományos működését *Grimm Jakab* egészítette ki germanisticus kutatásaival.

A jogtörténet művelői: *A németeknél*: *Walter*, *Philips*, *Schulte*, *Sigel*. Újabban *Schröder*: «*Rechtsgeschichte*» és *Brunner*: «*Rechtsgeschichte*» című munkáival. *A francziák közl*: *La Ferrière*: «*Historie du droit français*» (1845), *Warnkönig* és *Stein*: «*Französische Staats- und Rechtsgeschichte*» (1846), *Schäffner*: «*Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs*» (1849). Újabbak: *Viолlet* két munkája, egyik a közjogra (*Historie des institutions politiques*), a másik a magánjogra (*Historie du droit civil français*) vonatkozik. Továbbá *Brissaud*nak «*Manuel du droit français*» című munkája. Az angol alkotmányról *Gneist*nek munkái említendők.

Nálunk a jogtörténetnek művelése tulajdonképpen *Jony Jánossal* indult meg «*Commentatio Historico-Juridica... Juris... Hungarici*» című munkájával, amely 1727-ben jelent meg. Ezután felemlítendő *Kollár Adámnak* «*Historiae iuris publici Regni Ungariae Amoenitates*» című munkája 1785-ből, majd *Fleischhakernek* 1792-ben megjelent «*Institutiones iuris Hungarici*»-féle munkájának beveze-

tésében foglalt jogtörténeti része, azután pedig *Czirák Antal Mózes* grófnak «*Ordo Historiae iuris civilis*»-féle munkája 1794-ből.

Ezek után következik *Kovachich Márton György* és *József Miklósnak* alapvető munkálkodása. Mindketten, különösen azonban az apa számos munkájukkal valóságos tudományyá avatták a jogtörténetet. A *Kovachichok* a magyar jogtörténeti kutatás *Grimmjei*, a kiknek működésével az ő működésük körülbelül egyidőbe is esik. Következik ezután *Hajnik Pál* «*Historia juris Hungarici a temp. Sti Stephani... ad Franciscum primum*» című munkája; mely Budán 1807-ben jelent meg. *Hajnik Pál*, — ki nagyatyja volt *Hajnik Imrének* — tabellaris módszerben tárgyalja az alkotmány és jogfejlődést. Ezek után *Kelemen Imrének* működése említendő, a ki terjedelmes munkát írt «*Historia Juris Hungarici privati*» cím alatt 1818-ban. Végül meg kell emlékeznünk *Szlemenics Pálnak* «*Törvényeink története az Árpádok és a vegyes házakbeli királyok alatt*» című munkájáról.

Ezek vezették be a jogtörténetnek művelését nálunk. Újabban valóságos tudományos színvonalra emelték ezen tudományzatot *Wenczel Gusztáv* és *Hajnik Imre*, a kik az igazi tudás szellemétől áthatva nem hűnytak szemet a külföldi kutatások előtt sem és át voltak hatva azon meggyőződéstől, hogy az európai jogfejlődésnek külön tanulmányozása nélkül a hazai jogfejlődést kellőképpen átérteni nem lehet.

6. §. A jogtörténet módszere.

Módszer alatt értjük azon irányt, melyet követünk akkor, midőn ismereteinket rendszerbe foglaljuk.

Tudományos módszer alatt értjük azon szellemi utat, amelyet követünk, hogy szakbeli ismereteinket rendszerbe öntjük. Ezen célra két kiindulási pont kínálkozik; az egyik a jog, a másik a történet.

Ha a jogot fogadjuk el a jogtörténet rendszeresítésének kiindulási pontjaként, akkor nem kapjuk meg a történeti egymásutánra vonatkozó minden korszakbeli adatot, a mely a jogfejlődés egyik vagy másik részének kiépítésére szükséges, a melyeknek segítségével majd az egész fejlődésnek összképét nyerjük. Ezért nem indulunk a jognak dogmatikáján, hanem a történetet fogadjuk

el tárgyalási módszerünk kiinduló pontjaként. Ezen alapon meghatározhatjuk majd, vajjon a jognak egyes tételei mikor és milyen kapcsolatban tűnnek fel, mikor válnak el egymástól, meddig élnek? stb. Példaképen felemlíthetjük, hogy a jogtörténeti beosztásnak első korszakában a közjog az uralkodó, ez minden egyéb jogot magába szívó jog. Ebből a magán- és büntetőjog ezen korszakban még csak kibontakozó félben van. Később a már ekkor kifejlődött perjogban a bűnvádi per a magánjogi pertől még nem váltott le. Jó időbe kerül, míg ezen két alaki jognak egymástól való elválása bekövetkezik. Ezek és hasonlóak — anachronismuszok kikerülésével — csupán a történeti módszer alapján mutathatók ki. Itt a dogmatikai szempont tévutra vezethetne.

A történeti módszer alapján figyelhetjük meg, miként fejlődnek csirájukból és miként terebélyesednek az egyes jogi intézmények korszakonként.

Evvel szemben áll a systematikus módszer. — Ennek kiindulása a jognak rendszere. Téves volna azonban azt hinni, hogy akkor a midőn a történeti módszert választjuk a jogtörténelem előadásának kiindulásaként, teljesen eltekinthetnénk a jognak systematizálásától. A kijelölt historikus korszakokon belül ezt ki nem kerülhetjük.

Ha a társadalomnak, alkotmánynak, jognak fejlődését általánosabb szempontból figyeljük meg, akkor ezen fejlődés kereteit, gerinczeit igyekszünk megállapítani. Ezek bizonyos alapvető eszmékben, vezérlő irányokban fognak az egyes korszakokban érvényesülni. Tény, hogy a társadalmi fejlődésnek egyik főmozgató ereje a szabadság és jogegyenlőség. A társadalmi, álladalmi és jogi fejlődésben ugyanis az egyénnek miként való érvényesülése képezi tulajdonképpen a legelső és legfontosabb kérdések egyikét. Hiszen az egyéni szabadság biztonsága, velünk született jogainknak érvényesíthetése és az együttélés lehetőségének okából keletkezik a társadalom és az álladalom. A társadalomban mozgató erőkként működő szabadság és jogegyenlőség kérdése mellett azonban figyelembe veendőek mindazon további kérdések is, a melyek az egyes korszakok keretein belül a szabadság és egyenlőség mértékének kialakulására befolyást gyakorolnak.

7. §. *Korszaki beosztás.*

Az előbbi szakaszban jelzett szempontot elfogadva, foglalozunk majd bevezetőleg a keleti társadalmi fejlődéssel, a mely a maga hatásait Európában is érezte. Itt szintén a szabadság kérdése fog felmerülni; a szabadság azonban a keleten inkább nemlegesen szerepel. A szabadság és egyenlőség szempontjából kiindulva tárgyaljuk ezután az ókori európai társadalmat nagy vonásokban. Ugyancsak a szabadság szempontjából vizsgáljuk ennek utána a középkort is. A középkor fejlődése során különösen a kezdő középkorra vetünk súlyt, arra az átmeneti korszakra tehát, a mely összekapcsolja a régi klasszikus világ jogfejlődéséről szerzett ismereteinket a mostani jogállapotokról szerzett tudásunkkal. A középkor alkotmány- és jogtörténete tehát közbeeső kapocs a modern jog felé.

Foglalkozunk behatóbban ezen korszakkal ezeken kívül azért is, mert különösen a kezdő középkor volt az, a mely előkészítette azon európai szellemi világot, a melylyel kapcsolatba jutottak a mi őseink, a midőn hazánkat megalapították. Ezen akkori szellemi világot kapcsolta össze első szent királyunk szervezetünkkel, ezen kapcsolat pedig biztosította számunkra a nyugati műveltséget és 1000 éves fennlétezésünket. Mi is azon európai szellem árja alá tartozunk, a mely a nyugatról indult. Ezért főfontosságú reánk nézve először is a nyugati alkotmány- és jogfejlődésnek azon korszakával megismerkednünk, a mely korszakban a ránk nézve is mérvadó alkotmányi jogi és társadalmi műveltségi viszonyok kialakultak.

Ezen európai előkészítő alakulás korszaka 476-tól a IX—X. századig terjed. Főjellemvonása ezen korszaknak az európai törzsszervezet, mely az akkori társadalmi kialakulásnak alapvonása. A középkornak kezdő korszakába esik az európai álladalmnak kialakulása is. Ezekért a kezdő középkort a törzsi szervezet, vagy az európai államok kialakulása korszakának nevezhetjük.

A X. század után az európai államok nagyrészeinek (déli és közép Európának) úgy hazánknak is társadalmi kialakult már. És pedig nálunk közvetlenül a törzsi szervezethől. A nyugat-európai államokban pedig, különösen a XIV. századig terjedőleg a középkornak legjellegzetesebb intézménye, a hűbériség uralkodik. A

hűbériség a jelzett időben teljesen uralja a Nyugat-Európai viszonyokat és ezért ez a hűbériség korszakának is nevezhető. Voltak tudósok, kik azért, mert a hűbériség, mint az európai középkornak legsajátosabb intézménye, egyes európai államokban hiányzott, vagy legalább nem lépett volt fel a közviszonyokat teljesen elváltoztató hatással, pl. Angliában: azt mondták ilyen államokról, hogy nincs is középkoruk. A hűbériség a VIII. században kezdődik, a XI—XII. században virágzik, a XIV—XV. században hanyatlik.

A XIV—XVI. század a bomlásnak korszaka. A középkori intézményeknek felbomlása azonban nem mindenütt történt meg egyszerre.

A felbomlás után következik az újkor. A nagy francia forradalom már a legújabb társadalmi törekvéseket juttatja kifejezésre.

Ezen Nyugat-Európai fejlődés keretén belül — és pedig figyelembe véve azt, hogy nálunk a fejlődés a törzsi szervezethez közvetlenül ment át a monarchiába, hazai alkotmány- és jogtörténetünket a törzsi szervezettel együtt, négy főkorszakra oszthatjuk fel.

A legelső a törzsszervezet kora, mely 1000-ig tart, következik ezután a Szent-István által létesített államszervezetnek korszaka, a melyben a közintézmények a várszervezettel fügtek össze; tart 1301-ig. Azután következik a szent korona eszméjéhez fűződő államszervezetnek korszaka, mely tulajdonképpen napjainkig tart. Jellege, a közhatalomról alkotott felfogásnak átalakulásában kerekesendő. Ezen átalakulással függ össze a rendi szervezettel kapcsolatos átalakulása és törvényileg való megállapítása a rendi országgyűléseknek, mi 1608-ban következett be. A miért is a szent korona féle államszervezet 1608-tól fogva egy újabb korszakra — a rendi országgyűlések korszakára oszlik.

A szabadság az ókorban, mint álladalmi szabadság érvényesül. Ennek jelentősége az, hogy az egyénnek csak annyiban volt szabadsága, a mennyiben ez az álladalomnak tagja volt. Senki sem érvényesíthette szabadságát egyénileg azért, mert egyénisége az állam szabadságában teljesen elmerült.

476 után következik be az egyéni szabadságnak korszaka, mely az egész középkoron át tart. A középkor utolsó évszázadában (hol előbb, hol utóbb) a nemzetállam eszméjének föltűnésével, a társadalmi szabadság korszakával találkozunk.

Van tehát álladalmi szabadság, egyéni szabadság és társadalmi szabadság.

A középkor maga az egyéni szabadságnak korszaka. Legjellegzetesebben domborodik ki az egyéni szabadság Európa azon államaiban, a melyekben a hűbériség uralkodott. Az egyéni szabadság tehát a hűbériséggel van a legszorosabb kapcsolatban. A hűbériség oly magánjogi kötelekeken nyugodott, a melyek az egyes egyéneket fűzik egymáshoz, fokozatosan felfelé, egészen az államfőig.

II. FEJEZET.

A keleti jogfejlődés.

1. §. *A Theokratia.*

A midőn a keleti jogfejlődést tárgyaljuk, a keleti népek külön-szerű jellegét kell figyelembe vennünk. Az emberi jellegek mikénti fejlődése azon környezettől függ, melyben az ember él. Ezen hatás az emberi társadalomban is kifejezésre jut. Különböző az állami és társadalmi élet a természet behatása folytán keleten és délen, nyugaton és északon. A keleti és déli vidékeken az egyénre a természet közvetlenül hat. A természetnek meg nem értett erőit egy felsőbb rendelkező, fenntartó és változhatatlan hatalomban pontosítja össze. A természet feletti erőknek eredetét és mindazt, a mi ezen erőtől ered, magát az embert, ennek együttlétének rendjét, közvetlenül Istenre vezeti vissza. Ennek a tudatnak a következménye azután az, hogy az állam keletkezését és fentartását is közvetlen magával az Istennel hozzák kapcsolatba. Ez a Theokratia.

Jellege a Theokrátiának, hogy az államfő maga az Istenség, az állam az Istenségnek éppen olyan műve, mint a természetnek bármely más külső jelensége. Az állami és társadalmi élet is tehát közvetlenül az Istenség fogalmával jut kapcsolatba. Maga az Istenség kormányoz; következésképpen bizonyos közegekre van szüksége, hogy az állami életre vonatkozó akaratát érvényesítse. Ezért a keleti államokban Isten szolgáinak, a papoknak, igen nagy befolyásuk van az állami élet intézésében. Az Isten szolgálai az Isten állami akaratának végrehajtói.

Vannak azután olyan keleti államok is, a melyekben emberi királyok uralkodnak ugyan, de a közfelfogás ezeket is isteníti. A keleti államokban tehát az isteni hatalom nyilatkozik meg. Mivel pedig az isteni hatalom megnyilatkozása változhatatlan, az állami és társadalmi rend is az.

A keleti állami életben rendesen zsarnokság fejlődik ki. A zsarnokság keletkezése összefügg avval, hogy az isteni akarat, mely egyuttal állami akarat is, feltétlenül végrehajtandó. Isten akaratától függ az emberi társadalom és az isteni akaratba bele kell nyugodni. Azon szervek pedig, melyek a földön az állami életet igazgatják, Isten által vannak erre kiválasztva. A despotiának fejlődése a patriarchális szervezettel is kapcsolatba hozható. A patriarchális szervezet: szélesebb körökre kiterjesztett családi hatalom. A családi kötelékek azonban mindinkább lazulnak s így az ethikai kötelékek is háttérbe szorúlnak, melyek a családfői hatalom szigorát enyhítik. Midőn mindinkább tágulnak a rokonsági kötelékek, elvégre teljesen elmaradhatnak az ethikai kapcsok és megmarad a pusztá hatalom.

A Theokrácia leginkább Ázsiában és Észak-Afrikában fejlődött ki.

2. §. A kasztrendszer.

Jellemzi a keleti államéletet a kasztrendszer. Az ó-egyptomi államban a kormányzás rendje a legmagasabb kasztból indult ki. Az ó-Ind államban — kapcsolatban a kasztszervezettel — a királyi hatalom, — ugymint Egyiptomban is — inkább emberi alapokon nyugodott. A kasztszervezet a vallási kinyilatkoztatáson alapszik. Ez társadalmi rend, mely az állami rendben benne foglaltatik és a valláson alapszik.

A kasztrendszer típusa az ó-Ind államban található. Itt, meg Egyiptomban is találkozunk a lakosok négyes beosztásával. Ezekbe tartoznak fokozatosan a papok, harcosok, földmivesek és a szolgák.

Ha az államlakosokat, a politikai életben való részesedés mérvéhez képest csoportosítjuk, akkor a rendiség fogalmához jutunk. Ha pedig azokat foglalkozásuk szerint osztjuk be, akkor az osztályok fogalmát állapítjuk meg.

A kasztrendszer mindkét beosztástól különbözik, de mindkettővel érintkezik. A kasztrendszerbeli beosztás fogalmilag nincs ellentétben a rendi és osztály szervezettel. A magasabb kasztokba tartozók azok, kik a politikai jogokat gyakorolják. Például a Brahminok és a főpapok korlátozó hatalma az ó-Ind és egyiptomi királyi hatalommal szemben. Itt érintkezik fogalmilag a kasztrendszer a rendi szervezettel. Az alsóbb kasztokban pedig a foglalkozás szerinti beosztás és a politikai élet hiánya szembeötlő, a honnan az osztályszervezettel való hasonlóság szembeötlő. De ezen hasonlóság mellett a rendi és osztályszervezet és a kasztrendszer között lényeges a különbség.

A rendi és osztályszervezetnek keletkezése történeti és szerves. Ebben van mozgás. Az egyik csoportból a másikba át lehet lépni, az előkelőbb csoportba való bejutás nincsen kizárva. A kaszt-szervezetnél ellenben ezen szabad mozgás nincsen meg. Ez ki van zárva, mert a kasztrendszer vallási kinyilatkoztatáson alapszik, ezen pedig változtatni nem lehet. Ezért az átmenet az egyik kasztból a másikba teljesen ki volt zárva. Természetes azonban, hogy a kasztszervezet eredetileg szintén csakis történelmi fejlődésnek lehetett az eredménye. A vallási kinyilatkoztatás és annak változhatatlansága azonban a további történeti, szerves fejlődést kizárta. Az ó-Ind társadalmi szervezetben eredetileg a harcosok voltak az elsők. Azon befolyás folytán, a melyet Isten szolgái a jóslatok és egyéb szent cselekmények végzése által szereztek, lassanként a papi kaszt elébe kerül a harcosok kasztjának és ezen időben sikerül a Brahminoknak a vallási kinyilatkoztatás eszközével a további fejlődést megakasztani.

Az ó-Ind kasztszervezetnek a lényege a következő. A budha vallás azt tartja, hogy a *Brahminok*, a papok az Isten (*Brahma*) szájából eredtek. Ezért ők alkotják a legelső kasztot. A *Ksahatriják* Istennek karjából lettek, a miért ezek adják a második, a harcosok kasztját. A *Vajszyák*, az iparosok és földmivelők Isten czombjából eredtek, ők tehát fokozatosan a kevésbé előkelők. A *Sudrák*, szolga népek, kik még a szent könyvek olvasásától is el vannak tiltva.

Az egyiptomi kasztrendszerben szintén a papok voltak a legelőkelőbbek, ők művelték a tudományt, a művészetet. Éppugy mint az ó-Ind államban. A második kaszt itt is a harcosoké, azután következnek a földmivesek és iparosok.

3. §. Az ó-Zsidó állam.

A régi theokratikus államok közül kiválik az ó-Zsidó állam. Különbözik a többi theokratikus államoktól abban, hogy az itteni theokratizmusnak alapja, a zsidó vallás, az ókori többi vallások között a legtisztább. Jehova tisztelete és az egy Istenben való hit és meggyőződés nem egy kasztnak kiváltsága úgy mint az Egyiptomiaknál, hanem általános, olyképpen, hogy a hitet az államnak minden egyes tagja egyenlőképpen vallhatja.

Azért typusa ez a theokrátiának, mert az államnak függősége az isteni hatalomtól itt van leginkább kifejezésre juttatva.

Jehova teremtetten az embert és az államot. Ő tartja azokat fenn, ő az álladalom ura. Az államnak feje maga az Isten, közege a főpap, a ki által Jehova akarata megnyilatkozik. A törvényhozó is maga az Isten. Tudtára adja törvényét Mózes —, később a kiválasztott főpap által. A zsidó nép Jehovának kiválasztott népe.

Kasztrendszer nincs. A törzsek, — bár van közöttük bizonyos sorrend s így az egyik előbbre való törzsből való származás bizonyos tekintélyt ad, — mégis egyenlők.

A legfőbb bíró maga az Isten. A törzsek élén álló bírák Isten nevében szolgáltatják az igazságot. Az ítélet tehát Istené. Azon közeg, a mely Jehova akaratát érvényesítette, többé-kevésbé nem volt ellenőrizhető. Ebben hasonló a zsidó theokratia más theokratikus államokhoz, ahol az isteni akaratnak magyarázása szintén papok, táltosok által történik, jelekkel, jóslatokkal stb.

A zsidó államban minden intézmény Jehovával van összefüggésben. Övé az államnak területe. Ennek egyes részei egyes családoknak csak időleges használatra adatnak ki. Azoknak, a kik az istentiszteletet végzik, Isten akaratából a föld termékének tized-része jár. Itt az eredete a középkori tizedjognak.

A vallási könyvek egyúttal az állam törvénykönyvei is. Vallás és jog nincs elválasztva egymástól. Minden hetedik nap a nyugalomé. Minden hétszer hetedik év után következik a földnek új felosztása. T. i. ha egyes családok meggazdagodtak, a vagyonkülönbséget ki kellett egyenlíteni.

Szolgaság a zsidó törzsek keretén belül nem volt. Csak idegen lehetett rabszolga.

Idővel ez a tiszta theokratia átalakul emberi monarchiává.

Az állam láthatatlan feje, kit a főpap képvisel, nem szűnik meg ugyan teljesen államfőnek lenni, de változik mégis a szervezet, az államfői hatalom közvetlenebbül a király kezébe kerül. A nép kívánja ezt. Ezen kívánságát a népnek, a főpap terjeszti Jehova elé, a ki ugyan ezt nem helyesli, de mégis belenyugszik, hogy emberkirály kerüljön a zsidó állam élére. A középkori mohamedán államokban a theokratia bizonyos mérvben megismétlődik, de ez nem egyenlő a mozaikus theokrátiával. A mohamedán theokrátiában nem maga az Isten az államnak a feje, hanem Isten kirendel valakit államfőnek, a ki az ő helytartója. Ennél van a hatalom, de ezt csak Isten megbízásából gyakorolja.

4. §. A theokratia hatása és fő jellemvonásai.

A theokratikus felfogás hatott a hellén és római államszervezetre is. A theokratikus felfogás Európában a pápai szuverenitás és az egyházi állam keletkezésekor mutatkozott. A középkori germán «ex Dei gratia»-féle királyság és a felújított nyugat-római császárság is kapcsolatban van a theokrátiával. Ezek azonban a theokrátiának Európában csakis hatásai, az ókori theokratia itt talajra nem talált.

A keleti theokrátiának vannak bizonyos általános jellemvonásai. Így ezen államokban a vallás és jog nincs elkülönítve egymástól, de a vallási elvek mégis előtérbe jutnak és a jogszabályok többé-kevésbé a vallási elvekbe belemerülnek. Az állami főhatalom, mely képviseli az állami auktoritást, emberileg elérhetetlen magasságra van emelve. Az állami akarat abszolút. Az állam feje és az állam tagjai között semmiféle emberi kapcsolat nincs. Az alattvalók eltávolodnak az államfőtől, mert ennél mindig a vallási elv és nem az emberi hatalom van előtérben. Ez is egyik oka annak, hogy a keleti államokban a despotizmus kifejlődhetett. A kasztrendszerben jut kifejezésre a társadalmi fejlődésnek azon megállapodottsága, a mely a továbbfejlődését meggátolja. Nem fejlődhetett tovább a jog sem, mert az is a megállapodott és tovább nem terjeszkedő vallási elvekkel van kapcsolatban. Vallási kinyilvánításon változtatni egyáltalán nem lehet.

Az állami hatalmat bizonyos szervek gyakorolják és ezek is állandóak. Ezeknek minősége a legszorosabban függ össze a

theokratia sajátlagosságával is, a társadalmi renddel. A papok igazgatják az állami életet. Ők foglalkoznak az ifjak nevelésével. Minden tudomány és művészet a vallás szolgálatában áll.

Tudomány és művészet csak annyiban létezik, a mennyiben a templomot szolgálja.

A büntető jog nagyon szigorú, mert azt tartották, hogy a földi igazságszolgáltatás köteles Istennek haragját kiengesztelni.

Mindezek dacára egyes keleti államok a műveltségnek igen nagy fokán voltak. A társadalmi rendet a legszigorubbán szabályozták.

Az ó-egyiptomi kultúra eléggé ismeretes. Innen terjedt el a műveltség *Nubiába*, *Aethiopiába*, a hol a theokratikus államok között a legsötétebb despotismus uralkodott. A papok maguk közül választanak egyet. Ezen választásban az isteni akarat nyilvánul meg. Daczára ennek a papok az államnak látható fejét teljesen kezükben tartják. Ők magyarázzák a sorsvetéseket és ha ezeknek tartalma olyan, hogy bennük az Istenség a megválasztott államfő ellen nyilatkozik, akkor ennek önválasztotta halállal ki kell múlnia.

Az egyiptomiaknál a papoknak befolyása csak a király halála utáni időre szól. Ők döntenek el azt, hogy része lesz-e a túlvilági örömökben, vagy elkárhozik-e? Ezek voltak a halotti ítéletek.

Hogy a kultúra mily régi volt Ázsiában, különösen Kis-Ázsiában, azt az utóbbi időben történt babyloniai ásatások bizonyítják, melyek kimutatják, hogy az *Assyr* és *Babyloniai* műveltség volt tulajdonképpen kiindulója a további keleti műveltségnek. Ezen kultúra megelőzi az emberiség által eddig legrégebbnek tartott majdnem összes kultúrákat. Ránk maradt *Hamurabi* királynak törvénykönyve Kr. e. 2250-ből. Ezen törvénykönyv mutatja, hogy a jog a legrészletesebb kérdéseket a legbehatóbban szabályozta volt és így ezen törvénykönyvet a társasélet szabályozásának ókori mintaképének tekinthetjük. Egyéb leletek meg a vallási életéről nyújtanak érdekes felvilágosításokat. Egyes képes ábrázolatokból és feljegyzésekből egyesek arra következtettek, hogy az ó-Zsidó vallás alaptételei tulajdonképpen a régi Assyr és Babylon vallásból vették át. (Jave, Jehova, a vizözön ábrázolása, a napisten nyújtja át Hamurabinak a törvénykönyvet, Isten megjelenése a tüzes bokrban, a tiz parancsolat és Mózes stb.) Ezekből az állításokból azután egész iro-

dalmi harcz keletkezett, a mely még most is folyik. Tagadhatatlan azonban, hogy az ezer és ezer éves Assyr és Babyloni kultúrának volt befolyása a későbbi Semita kultúrára és Zsidó vallásra is. Nagyon sok a hasonlóság a két vallás egyes — igaz csak inkább történeti — tételei között. De vajjon a kapcsolat a Jave-féle Istenség és Jehova között tényleg meg van-e és ha igen, milyen úton haladt, azt történetileg megállapítani bajos. Különösen a németországi zsidó theologusok foglaltak ezen feltevés ellen állást.

III. FEJEZET.

A hellén és római államélet rövid jellemzése.

1. §. A hellén államélet.

A Hellének és Rómaiak alkotják a nagy Árja népcsalád nyugati főcsoportjának első ágát. Az Árijaiak eredetére nézve alkotott felfogáshoz az ethnologusok és nyelvészek táborában nagy az eltérés. Egyik csoport bölcsőjüknek a keletet, Ázsiát, a másik Európa nyugati és északnyugati részét, Svéd- és Norvégországot tartja. Az utóbbi nézetet sok régészeti lelet látszik igazolni, a melyeknek lelhelyeit követve az Árijaiak legalább egyik csoportjának utját kelet, illetve délkelet felé lehet követni addig, míg Kelet-Indiát el nem érte.

A másik előbb említett nézet az, hogy az Árijaiak eredete nyugati Ázsiában keresendő. Innen vándorolt volna egyik részük nyugatra (az európai Áriják), míg a másik rész a keletre, Perzsia, Afgán és India felé vándorolt volna. Mi ezen utóbbi álláspontot fogadván el, első sorban a legelőször Európába került Árja kultúrával, a Hellénekkal, ezek szellemi életének sajátágaival fogunk foglalkozni.

A theokratikus felfogásnak a hellén államtanban is volt bizonyos szerepe. A theokratikus felfogás azonban itt mégis másként alakult ki, mint a keleten. Itt is meg van ugyan a nyoma annak, hogy a királyt kapcsolatba hozták az Istenség fogalmával, eredetét visszavezették az istenekre, leginkább Zeusra.

Legősibb felfogás szerint a Hellén államokban hajdan Istenek uralkodtak, a Démónok.

Hellasz természeti fekvésénél fogva azonban, az ottani viszonyok a keleti viszonyoktól tetemesen különböztek. Hellaszban már munkával és fáradsággal kellett az embernek a természet erőivel megküzdenie, mert fáradság nélkül már nem kínálkoztak a természet adományai. Ennek következtében akkor, a midőn a népnek öntudatába átment azon meggyőződés, hogy a természet erőivel való küzdelem csakis a rendezett társadalomban vezethet sikerre: a társadalmi rendnek alapját nem valamely túlvilági erővel hozták kapcsolatba, hanem magával az emberrel. Az embernek pedig, hogy a társas együttélés rendje létrejöhön, a természeti erőkkkel, magával a természettel kellett harmoniába jutnia a görög felfogás szerint. Ezen harmoniából kell az álladalmi és társadalmi rendnek kiindulnia, hogy az egyén önmagát érvényesíthesse. Minden emberi, etikai, tudományos, ipari, kereskedelmi stb. törekvés, sőt maga az emberi boldogság is, csupán a társadalomban és annak ilyképpen létrejött rendjében érhető el. Az állam tehát nem más, mint maga az erkölcsi világrend. A görög bölcselőknek is ez volt a felfogása. Plátó szerint annál tökéletesebb az állam, minél közelebb jut az emberi természethez. Aristoteles felfogása szerint az államot maga az emberi élet alapítja meg, az tartja fenn.

Az álladalom görög felfogás szerint mindenható, az ember csak annyiban élvez szabadságot, amennyiben ezt az állam maga is elismeri. Az állam mindent megtehet, oly hatalmas, hogy feltétlenül maga alá rendeli az állampolgárok minden tehetségét. Azok érvényesülhetnek ugyan, de csakis ott, a hol az állam azt legjobbnak tartja. Az állam rendelkezik az állampolgárok fizikai ereje, vagyona fölött stb., felhasználhatja ezeket az állam védelmére. Rendelkezik az állam polgárainak szellemi ereje, szellemi tehetsége fölött is. Ezeket is mindenhatóan kihasználja ott, a hol az állam érdeke ezt megkívánja.

Az állampolgároknak ezen viszonya azonban az álladalomhoz, nem tévesztendő össze a zsarnoksággal. Mert az állami hatalomnak jelzett túltengése daczára is volt Görögországban szellemi szabadság. Ez azonban csakis az álladalmi szabadságban jutott kifejezésre. Voltak bizonyos korlátok, a melyek az egyéni szabadságnak teljes megsemmisítését meggátolták. Ilyen, az egyéni szabadság teljes megsemmisítését gátló körülmény, hogy a nép maga

intézte az államügyeit. Ilyen gátló körülménynek tekinthető még az is, hogy a Hellén államok aránylag kisebb államok voltak, a melyekben minden állampolgárnak állampolgári tevékenysége sokkal közvetlenebbül juthatott érvényre, mint ha az államok nagyobbak lettek volna. A köz érdekében való közvetlen részvétel, a köz iránti érdeklődés, a magánérdeknek és magánakaratnak, a közérdeknek és közakaratnak való alárendelését vonta maga után és mindennapi, tehát megszokott áldozatkészséget teremtett meg, mely a köztudatba átmenve az individualismusnak nem áldozatképpen, de áldozatkészségesen való háttérbe szorítását eredményezte.

Az ilyen értelmű álladalmi szabadság a Hellén államok mindegyikében jutott kifejezésre. A demokratikus államokban éppúgy, mint az aristokratikus jellegűekben. Athénben inkább a demokratikus, Spártában pedig inkább az aristokratikus felfogás jutott felszínre. Spártában a népgyűlés mellett szerepel a *Gerúsia*, mint aristokratikus jellegű szervezet, a mely az államügyeket intézi. Az állami akarat *Spártában* is feltétlenül rendelkezett az állam polgárainak sorsa felett. Ha az állam érdeke úgy követelte, még a családi kötelékek összefüggését is megbonthatta az állami akarat. Beavatkozhatott a vagyoni és nevelési kérdésekbe is. Az állampolgárok teljes egyenlősége alapján állott a Lykurgusi alkotmány. Az egyes kiosztott földrészek a vagyonegyenlőség érdekében el nem idegeníthetők. Hogy az ingó vagyonban se keletkezzék különbség, még az aranynak és ezüstnek használata is ki volt zárva. A közös étkezések, a fiatalság nevelése stb. mind közérdekből nyilvánosan, a családi, belső intézkedéseknek ugyszólván teljes kizárásával történtek.

Hogy a Hellén államok nem jutottak olyan szerepre, mint a későbbi római állam, — amely expansiv törekvéseivel az akkori-ban ismert egész civilisált világot magában foglalta, — annak oka főleg azon körülményben keresendő, hogy a Hellén állami élet hatásai, a hódítások stb. nem voltak egy egységes államnak erőmegnyilatkozásai, hanem egyes kisebb államok törekvései, hogy területüket kiterjesszék. Ezen törekvéseknek eredményei voltak ugyan Magna Graecia, Kisgörögország stb. keletkezése, de természetes, hogy ezek nem vezethettek állandó értékű Hegemoniára, midőn a görög államok egymás között is versenyeztek és szították az egyenetlenkedést, mint a közös nagy célok elérésének gátját.

2. §. *A római állam- és jogélet.*

A római államélet kialakulásának alapgondolata szerint a társadalom megalakulásának középpontja maga az ember. A teokratikus befolyás, mely a Hellén államban még módjával kifejezésre jut, itt még kevésbé érvényesül.

Eleinte Rómának mondaszerű dicsfénynyel övezett alapítóját, Romulust istenítették ugyan, de a messze mult homályában eltűnő királyi hatalom még a mondakörben sem jut oly szoros kapcsolatba a földöntúli hatalmakkal, mint a hogy ez a Helléneknél tapasztalható.

A római államfelfogás különben szintén az emberből indult ki, de az együttélésnek célja már nem az etikai világrend, melyet az államban elérni lehet, sőt el is kell érni, — hanem a jogrend.

A államról való felfogás a közös jogrenden alapszik. Ennek következménye az, hogy a római államban sok intézmény, mely a Hellén államban az államnak ügye, a polgároknak tevékenységére van bízva. A római államban tehát sokkal szabadabb a mozgás és így nagyobb az egyénnek szabadsága is. Ámbár itt is áll azon elv, hogy az első érdek az államnak érdeke. «*Salus rei publicae suprema lex esto*»; azért az állam az állam érdekéből mégsem avatkozik be a családi és magánéletbe.

Míg a Helléneknél főleg a közjogi felfogás uralkodott, addig a Rómaiaknál a mondott okoknál fogva a magánjog kifejlődése is a legnagyobb mértékben biztosítva volt.

A Rómaiaknak ezen szabadabb felfogása vezetett a római nagyhatalom kifejlődésére. A népakarat érvényesülése folytán alakult ki a *Respublica*. A római hatalom fejlődése a maga tetőpontját a császárságban nyerte el. A császárság pedig dicsfényének tetőpontján a barbár világnak esett áldozatául. Rómának fénye, melylyel a császárság idejében az akkor ismert egész világot elárasztotta, lassan letűnt. A szabadság megszűnésével a kényuralom és az erkölcsök romlása okozta ezen nagy horderejű változást.

Megkezdődött a bomlás. Ezzel együtt pedig egyrészt azon népek jutnak önállóságra, melyek mint a Rómaiak szövetségesei előbb a hatalmas világállam egységét támogatták, másrészt kezdődik az idegen barbár elemeknek beözönlése, melyek elvégre szétmállasztják az egységes római államtestet.

ELSŐ KÖNYV.

A nyugat-európai alkotmány- és jogfejlődés a kezdő-középkorban.